

France Klopčič

Komunistična stranka v Sloveniji po Obznani

(Prvo polletje 1921)

Z Obznano, s katero je kraljeva jugoslovanska vlada v demisiji zadnje dni decembra 1920 prepovedala komunistično dejavnost¹ in hotela zatreti komunizem in sploh vsako opozicionalno gibanje, se je končala legalna doba Komunistične partije Jugoslavije. Ta odločba, ki ji je čez sedem mesecev sledil zakon o zaščiti države, jo je potisnila v ilegalno.

Zgodovinopisje naše Partije mora raziskati dobo po Obznani in ugotoviti, kakšno stanje je z Obznano nastalo v Partiji in v političnem življenju slovenskega naroda.

Nove razmere so terjale od komunistične stranke — takrat so namesto besede partija uporabljali še slovensko besedo stranka — nove načine organizacije in delovanja, a izkušenj zanje stranka ni imela. Položaj je bil tem težavnejši, ker se je stranka v Sloveniji od ustanovitve aprila 1920 do decembra istega leta, ko je obstajala legalno, šele utrjevala tako organizacijsko kakor idejnopolitično. Čeprav je že dosegla začetne uspehe in množičen vpliv na delavstvo, se v tem kratkem razdobju ni mogla dokončno utrditi. Zlasti pa si Partija še ni ustvarila in si iz raznih, in to tehtnih razlogov, v tako kratkem času še ni mogla ustvariti marksističnih pogledov na razvoj slovenske družbe in na vprašanja socialistične revolucije na domačih tleh.

Danes je težko izčrpno prikazati Partijo v prvi dobi po Obznani. Iz povsem razumljivih vzrokov se tedanji partijski arhiv ni ohranil. S prepovedjo strankinega glasila »Rdeči prapor« — izhajal je od 15. maja do 31. decembra 1920 — je odpadel tudi tako važen vir kakor je bil strankin tisk. Spomini udeležencev, ki so tisti čas doživljali, so izredno pičli in nezanesljivi. Arhivi tedanjih državnih ustanov so še nedostopni in neurejeni.

In vendar imamo gradivo, da lahko v glavnih potezah rekonstruiramo organizacijo in politiko komunistične stranke v Sloveniji v prvi polovici leta 1921, v dobi po Obznani.

To so posamezni sodni in policijski dokumenti. To so novice v meščanskem tisku. Ohranili so se trije letaki, ki jih je izdala Partija; sicer ne raz-

¹ Originalno srbohrvatsko besedilo Obznane dajemo v prilogi, da seznanimo bralce s tolikokrat omenjenim primerom nezakovitosti. — O izvajanju Obznane v Ljubljani je poročalo Jutro, dnevno glasilo režimske demokratske stranke, v štev. 1 z dne 1. januarja 1921 naslednje: »Ljubljana, 31. decembra. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je, kakor čujemo, ustavilo izhajanje komunističnega glasila Rdeči prapor, zaprlo in zapečatilo takozvani komunistični dom na Turjaškem trgu ter zaplenilo večje množine protidržavnih komunističnih brošur in letakov. Shod komunistov, ki se je imel vršiti na Novega leta dan v veliki dvorani hotela Union, je prepovedan.«

odevajo njene celotne politične linije, pač pa nas dobro uvajajo v njene idej-
nopolitične osnove.

Vesti v meščanskem tisku so precej številne zaradi slučajne okoliščine
tedanje dobe — občinskih volitev v Sloveniji (v okviru kraljevine SHS) aprila
in maja leta 1921. Ob volitvah so dnevniki, tedniki in časopisi prinašali ob-
sežne stvarne podatke o njihovem poteku in izidu. Ti podatki zajemajo —
temu se niso mogli izogniti! — tudi podatke o politiki, taktiki in moči komu-
nistične stranke.

Občinske volitve v Sloveniji so bile po svetovni vojni prvič šele leta 1921,
eno leto pozneje od volitev v Srbiji in na Hrvaškem. Volitve, ki naj bi doka-
zovale demokratičnost nove države, so razne vlade večkrat napovedale in prav
tolikokrat odpovedale. Šele ko se je vladajoče slovensko meščanstvo zavedelo,
da revolucionarno ljudstvo neposredno ne ogroža več njene oblasti, se je odlo-
čilo za občinske volitve in je izposlovalo pri centralni vladi v Beogradu —
centralizem se je močno utrdil! — ustrezno odobritev.

Te volitve, ki so bile komaj pet mesecev po volitvah v ustavodajno skup-
ščino 28. novembra 1920, so zabeležile nove odnose slovenskih političnih strank
do sodobnih problemov in v zvezi s tem novo razmerje med strankami. Slo-
venski liberalizem je ponovno izgubil vpliv in postojanke, medtem ko je kleri-
kalizem napredoval in se še dalje preusmerjal iz nekdanje poudarjeno kleri-
kalne organizacije v radikalno opozicijsko stranko širših vidikov in v zastop-
nika ene izmed frakcij slovenskega kapitalističnega meščanstva. Povojne me-
ščanske strankarske tvorbe so pri teh volitvah sicer še nastopile, vendar v
primerjavi z letom 1920 dosegle manjše uspehe, kar je nakazovalo njihov
poznejši zaton. V delavskih vrstah se je nadaljevala diferenciacija med komu-
nistično partijo in socialno demokracijo.

Teh prvih občinskih volitev se je udeležila tudi mlada komunistična
stranka. Kandidatne liste je vložila v glavnih mestih in industrijskih središčih
ter v nekaterih kmečkih občinah.

Izidi volitev pričajo o uspehih komunistične stranke. Prvič razodevajo,
da je Partija organizacijsko obstajala tudi v novih, ilegalnih razmerah in
posegala v javnost z novimi oblikami dejavnosti. Drugič dokazujejo, da so
dobili komunisti v mnogih občinah večino glasov ali ohranili močne postojanke.

Za ta dejstva danes ne vemo: sodobniki so jih pozabili, novejši rodovi
zanje niso zvedeli. Zato jih je treba na podlagi dokumentov in drugih neizpod-
bitnih pričevanj iz pretekle dobe znova ugotavljati.

Eno takšnih pričevanj najdemo v glasilu slovenskih komunistov v Julij-
ski krajini pod Italijo, v »Delu«, ki je izhajalo v Trstu in kamor so se zate-
kali z dopisi tudi komunisti iz jugoslovanske Slovenije. Ko poroča o stanju
Komunistične stranke Jugoslavije po Obznani in po zakonu o zaščiti države
iz avgusta leta 1921, piše »Delo« o Sloveniji naslednje:

»Skoro v vseh industrijskih krajih se je izvršila reorganizacija v ilegalno
delo, tako da je stranka pri občinskih volitvah 24. IV. 1921 postavila v 40 obči-
nah svoje kandidatne liste in pridobila 16 županskih mest ter 320 občinskih
odbornikov izmed 806, ki so v teh občinah bili izvoljeni.«²

² Delo, Trst, št. 16 z dne 7. novembra 1921. Omenjeni datum volitev velja za
štiri mesta; na podeželju so bile volitve razne dni maja 1921.

Podatki brezdvomno presenečajo, ker pričajo, da je dobila partija v 40 občinah 40 odstotkov odborniških mest in 16 županov.

Žal, razen te splošne ugotovitve list ni navedel konkretnih podatkov, kako se je stranka preuredila za ilegalno dejavnost. Prav tako ne poroča, v katerih občinah so komunisti kandidirali, kje so dobili odbornike in župane.

Pričujoči članek hoče na podlagi danega gradiva ugotoviti glavna dejstva o življenju komunistične stranke v dobi po Obznani.

Najprej obravnava članek splošne politične razmere v Jugoslaviji in v Sloveniji. Nato opisuje stanje Partije, njeno notranjo preureditev, njeno politiko in taktiko. Nadalje pripoveduje o tem, kako je komunistična stranka posegala v delavsko gibanje in v splošno politično življenje Slovencev.

Članek zajema samo prvih šest-sedem mesecev leta 1921, to je dobo, ki se pričinja z Obznano in ki se ustavi z zakonom o zaščiti države. Ta dva »mejnika«, od katerih zadnji prekaša po svojih učinkih prvega, ustvarjata določeno, zaokroženo obdobje. Na nove, določene pogoje tega obdobja je komunistična stranka poskušala odgovoriti s tem, da se je lotila organizacijske preureditve in da je nekoliko spremenila oblike svoje dejavnosti. Zato predstavlja dejavnost Partije v tem obdobju posebno, določeno etapo v njenem razvoju. Opisati in analizirati to etapo v razvoju komunistične stranke v Sloveniji — takšen je prvi in glavni namen pričujočega članka.

Največ mesta in pozornosti zavzemajo v članku podatki o občinskih volitvah. Pa ne zato, ker so po naključju ti podatki najbolj številni in doslej najbolj dostopni, ki hkrati izvirajo iz tiska raznih, nasprotujočih si meščanskih strank in omogočajo primerjanje in preverjanje novic, temveč zato, ker nam občinske volitve leta 1921 razodevajo važna in zanimiva dogajanja tako v delavskem gibanju in v razvoju komunistične stranke kakor tudi v slovenski družbi sploh. Spremembe v slovenski družbi so v tem razdobju tako pomembne, da jih je treba raziskati. Izslediti glavne tokove v slovenskih družbenih razmerah leta 1921 — takšen je drugi namen tega članka.

I

Za politični položaj znotraj Jugoslavije v prvi polovici leta 1921 je bilo značilno, da se je v realnih družbenih odnosih in ob hudih borbah v konstituenti vedno bolj utrjevala centralistična oblast v državi in hkrati hegemonija srbske buržoazije. Ta razvoj je spremljala in omogočala vse hujša reakcija, tako da je ponekod prihajalo do terorističnega nasilja nad upornim ljudstvom (n. pr. v Črni gori).

Glavni nasprotnik obstoječega reda — delavski razred — je doživel pred tem več porazov: v generalni stavki aprila 1920, v stavki bosenskih rudarjev in v delni splošni stavki beograjskega in zagrebskega delavstva decembra 1920. Njegova udarna moč je bila oslABLJENA. Upanje v zmago, to je socialno revolucijo, ki je obsegalo široke ljudske množice, je splahnelo. Zato so meščanske in socialnodemokratske stranke obnovile in povečale svojo dejavnost med delavstvom in mu vsiljevale svojo politiko, svoje recepte in deloma zmedle politično manj izšolane delavske sloje, s čimer so spodkopale enotnost delavskega razreda, nastalo po vojni. Delavstvo ni bilo več sposobno in dovolj odločno, da bi nastopalo z mogočnimi akcijami, kakršne so bile tista leta 1919—1920, ki so z gospodarskega področja prehajale na politično torišče merjenja sil in

pretresale državo. Revolucionarni polet je ponehal. Delavskih množic ni bilo več mogoče v poljubnem trenutku poklicati k splošnim in ostrim akcijam v pričakovanju temeljitih socialnih sprememb.

To dejstvo je bilo odločilno za stanje v delavskem gibanju in družbi, ni pa pomenilo, da so bile sile delavskega razreda uničene. Delavstvo je ohranilo še velik del prejšnje akcijske sposobnosti, kar se je razodevalo v boju za svoje zahteve ali za obrambo pridobljenih pravic. Mezdna gibanja in stavke zaradi spopadov ob gospodarskih vprašanjih niso prenehale. Delavska moč je v drugi polovici leta 1920 in v prvi polovici leta 1921 le počasi in neenakomerno upadala, pozneje, leta 1923—1924, je to upadanje pretrgal celo nov polet delavskega gibanja.

Na za razvojni proces je močno vplivala Komunistična partija Jugoslavije, ki je bila stranka delavskega razreda. Njena politična moč je leta 1920 hitro naraščala. Organizacijsko in idejnopolično se je zelo utrdila, njen vpliv na ljudstvo je naraščal, pri občinskih volitvah spomladi in poleti 1920 na Hrvaškem, v Srbiji in Makedoniji, pri volitvah v konstituanto novembra 1920 je imela velike uspehe. Postala je tretja najmočnejša politična stranka v državi, edina, katere vpliv in organizacija je segala v vse jugoslovanske narode, in ena najmočnejših komunističnih strank v Evropi. Ker se je okreplil ta subjektivni činitelj, se je povečala tudi moč delavskega razreda oziroma je njegova moč počasneje upadala. Če so se posamezni delavski sloji pasivizirali, se razočarali in prehajali na stran meščanskih in malomeščanskih opozicionalnih in radikaliziranih strank, je v naprednih delavskih slojih utrditev komunistične stranke dvignila politično zavest, organizacijsko sposobnost in požrtvovalnost ter neugasljivo prizadevanje osvojiti oblast.

Toda krepitev KPJ ni mogla biti odločilna: partija je nastala in nastajala z zgodovinsko zamudo in se utrjevala, ko so glavne razredne bitke znotraj Jugoslavije že potisnile delavski razred iz prve bojne črte in ofenzive v obrambo, na drugovrstne postojanke. Časovni faktor se je obrnil proti delavskemu razredu in njegovi mladi stranki.

Vse to danes razumemo. Tedaj tega spoznanja ni bilo in ni moglo biti, zlasti ne pri vodstvu KPJ, saj je na mednarodni položaj še vedno vplivala plima in oseka revolucionarnih bitk, generalnih stavk, vstaj, zaseganj tovarn itd. Mednarodni položaj v Evropi je bil hudo nestalen, kar ni vplivalo samo na delavsko gibanje posameznih dežel, všteti politiko in taktiko komunističnih partij, marveč tudi na države v celoti in na njihovo notranjo strukturo — in to v veliko večji meri kakor pred vojno ali nekaj let pozneje, v drugi polovici dvajsetih let.

Na takšni razvojni stopnji je Komunistično partijo Jugoslavije 30.—31. decembra 1920 našla Obznana.

Obznana — odločba, ki je prepovedala dejavnost KPJ, SKOJ in revolucionarnih sindikatov — je bila eden izmed mnogih ukrepov združene jugoslovanske buržoazije zoper delavski razred in njegovo Partijo. Meščanska demokracija, okrnjena že prej, od vsega začetka nove države SHS, se je še bolj zožila. Vzporedno z utrjevanjem reakcije se je povečevalo izkoriščanje delovnega ljudstva.

Kako je odgovoril delavski razred na Obznano? Kaj je storila komunistična stranka?

Precej udomačeno med partijskimi zgodovinarji je pojmovanje, da bi morala komunistična partija takoj reagirati in se zoperstaviti Obznani in ker tega ni storila, čemur naj bi bilo krivo oportunistično vodstvo, je izpričala šibkost in doživela strahovit poraz in z njo vred ves delavski razred. Takšno mnenje je pomanjkljivo, deloma zmotno, ker precenjuje možnosti subjektivnega činitelja in ne računa z materialnimi družbenimi pogoji, z realno obstoječimi odnosi med družbenimi razredi. Predvsem Obznana, kot ukrep buržoazije, ni sama po sebi poraz delavstva in komunistične partije. O učinkovitosti Obznane gre presojati šele po dogodkih, ki so ji sledili, po realnem družbenem rezultatu. Drugič, če je buržoazija vsiljevala z Obznano boj, to še ni razlog, da bi moral delavski razred sprejeti boj v trenutku in v oblikah, ki jih je izbral njegov nasprotnik. O tem mora odločati delavstvo oziroma njegove organizacije, njegova Partija. Tretjič, poraza partije ne smemo istovetiti s porazom delavskega razreda, kajti poraz komunistične partije ne potegne avtomatično za seboj tudi poraza delavstva. Seveda sta stranka in razred povezana, to je očitno, in je poraz KPJ zelo oslabil sile delavskega razreda, ker je KPJ predstavljala večino razreda. Toda razlikovati je treba med objektivnimi družbenimi silami in subjektivnimi činitelji, kakor nas učita družbena praksa in teorija marksizma.

Obznana je bila vojna napoved jugoslovanskim komunistom. Partija bi bila morala prej ali slej, pred vsem ljudstvom, učinkovito sprejeti ta boj. Kakor vemo, je Partija v tej dobi — prve mesece l. 1921 — pričela graditi svojo ilegalno organizacijo³ in izdajati aprila-maja ilegalni tisk — »Komunist« in »Vesnik komunističke omladine« v deželi,⁴ »Oslobodjenje« na Dunaju, letake⁵ — ter je torej iskala in deloma našla nove organizacijske in delovne oblike, ki bi bile lahko učinkovitost Obznane pomembno zmanjšale ali prestregle. To je bil revolucionarni odgovor Partije na Obznano. Hkrati se je omejevala na parlamentarne oblike boja z režimom in z reakcijo preko svoje poslanske skupine v konstituenti, ki ji je dajala prednost in poudarek; pri tem se je znašla v bleščechi osamelosti, ne da bi iskala zaveznike. To je bila oportunistična taktika partijskega vodstva v nastalih pogojih. Partija ni niti pravilno niti skrbno ocenila novega političnega položaja v državi in ni izvlekla nauke; zato članstvu o tem ni mogla spregovoriti. Ni se lotila marksistične revizije sklepov vukovarskega kongresa iz leta 1920, da bi se otrsela škodljivih socialnodemokratskih koncepcij, ki so zavirale njen idejnopolitični razvoj in ki ji niso dovoljevale pravilno presojati in odgovoriti na konkretno politično dogajanje v državi. Še več, v njenih vrstah in v vrstah SKOJ so se pojavile z marksizmom nezdržljive tendence individualnega terorja proti nosilcem meščanske oblasti in to kot odpor proti danim razmeram v državi; spricho šibkosti partijske dejavnosti je to ustvarilo ideološko zmedo. Ko je prišlo 29. junija 1921 do atentata na regenta Aleksandra, a julija 1921 na

³ Seja vodstva KPJ 1. aprila 1921, prva po Obznani, je sklenila, da se »čim hitreje in enostavneje zgradijo in utrdijo strankine organizacije, zlasti zgradijo ilegalne organizacije« ter da se obnovi in širi komunistični tisk (Rokopis Stvaranje KPJ i njena aktivnost u razdoblju 1919—1921, str. 54, Arhiv IZDG).

⁴ Državni arhiv LR Hrvatske, okrožnica Predsjedništva kraljevske hrvatsko-slavonske zemaljske vlade, broj 624, res. 1921.

⁵ List Oslobodjenje hrani drž. arhiv v Mariboru, del letakov hrani Arhiv IZDG. Glej tudi Tabor, št. 94 z dne 27. aprila 1921, vest Zopet zaplemba komunističnih letakov in Novo dobo, št. 57 z dne 14. maja 1921, dopis iz Trbovelj.

notranjega ministra M. Draškovića, je režim z zakonom o zaščiti države, sprejetim 2. avgusta v zakonodajni skupščini, ponovno udaril po KPJ in pretrgal začetke ilegalne reorganizacije, odpravil zadnje legalno pribežališče Partije — njeno parlamentarno poslansko skupino —, potisnil Partijo v delno izolacijo od množic in jo tako premagal ter sprožil v njej krizo. Ne da bi se režimu uprla, dasi so v njej brstele in rastle kali učinkovitega odpora, je Partija dočakala poraz in ga sprejela brez boja.

Do poraza Partije ni torej prišlo v trenutku, ko so razglasili Obznano — to je precej primitivna predstava — temveč v poznejših mesecih, sredi dogajanj, ki jim Partija in njeno vodstvo nista bili kos. Ta poraz se je še poglobil, ko je režim sprejel protikomunistični zakon o zaščiti države in dokončno za dva desetletja pognal Partijo v ilegalo.

Ta poraz je spričo velikega vpliva Partije močno odmeval v političnem življenju in slabil tako delavstvo kakor tudi druge delovne sloje. Ni pa bil ta poraz, kot rečeno, hkrati že sam po sebi tudi poraz delavstva v vseh pokrajinah Jugoslavije. Akcije, ki jih je vodilo delavstvo na gospodarskem področju in v nekaterih celo zmagalo, so pričale, da je bilo delavstvo sposobno braniti se.

Drugi mogočni nasprotnik meščanske vladavine so bili kmetje in kmetijski delavci, zlasti v Vojvodini, na Hrvaškem in v Sloveniji. Kmetje in poljedelski delavci so v prvem razdobju obstoja kraljevine SHS segali po veleposestniški zemlji, prevzemali krajevno oblast ter grabili celo za orožje. Ta revolucionarni val je združena jugoslovanska buržoazija ukrotila — prav tako kakor revolucionarni val delavstva — predvsem z vojaško močjo, s srbsko vojsko, ki »je postala v bistvu navadna nasilniška žandarmerija, ki uvaja »red in mir«, ki se z batinami in orožjem bojuje zoper svoje brate (brate v nacionalnem in socialnem pogledu) v drugih jugoslovanskih pokrajinah«, kjer se je hotelo ljudstvo otresti zatiralcev in izkoriščevalcev in »katerega upravičeni srd je morala srbska vojska s silo zadušiti.«⁶

Kmečko gibanje, ki ni uspelo v odkritem boju za zemljo in oblast, deloma tudi zato ne, ker ni bilo zadosti povezano z delavskim gibanjem, zlasti pa zato ne, ker ga ni vodila komunistična partija, ni prenehalo obstajati. Sprejelo je nove oblike, se zateklo k vodstvu opozicionalnih meščanskih strank, predvsem k Radićevi Hrvatski republikanski seljački stranki z njeno ideologijo hrvatske kmečke republike in h Koroščevi Slovenski ljudski stranki z njeno zahtevo po slovenski avtonomiji (nekaj časa še tudi k Pucljevi Samostojni kmetijski stranki). Razvoj dogodkov v državi se je potem, ko je vodilna udarna moč delavstva oslabela, premikal z izrazito socialnih tirov na prostore nacionalnih nasprotij in nacionalnih gibanj, ki sta se jih poslužili opozicionalni buržoaziji Hrvatske in Slovenije ter uporabili kmečke množice kot glavni adut v boju s srbsko buržoazijo. Ta proces se je pričel leta 1920 in se je pospešeno nadaljeval leta 1921, v dobi, ki jo opisujemo.

Gospodujoča srbska buržoazija je spretno izkoristila položaj, ko je moč delavskega razreda upadala in predno so se kmečki in meščanski opozicionalni sloji zbrali, da utrdi svojo hegemonijo, dogradi centralistično ureditev v državi in oblikuje monarhistično Jugoslavijo kot oporo protirevolucije na

⁶ Istorija XX. veka, sv. I, Kultura Beograd 1959, dr. Dragoslav Janković, Društveni i politički odnosi u kraljevini SHS, str. 88.

Balkanu. Dne 28. junija 1921 je bila sprejeta vidovdanska ustava, ki je potrdila nastali položaj in dano medsebojno razmerje sil. To je bil trijumf srbske veleburžoazije.

II

V splošnih potezah velja opisani položaj tudi za razmere v Sloveniji. Vendar se te razmere razlikujejo zaradi nekaterih specifičnosti. Bilo bi sila zmotno, če bi danes, ko so se nam dogodki tistih let odmaknili in poznamo današnjo Jugoslavijo kot enotno zvezno državo z bratstvom narodov, presojali, da je kraljevina SHS predstavljala homogeno celoto. Sestavljena je bila iz zelo raznoterih komponent, iz narodov z različno preteklostjo, na drugačni razvojni stopnji, z drugačno kulturo in miselnostjo, iz pokrajin, ki so si bile tuje in se nekatere celo razlikovale kot dan in noč. Zedinjevalne tendence, ki so se v nekaterih meščanskih slojih močno razrastle leta 1918, so v letih 1919—1921 izgubile prvotni čar in slabele ter se razbijale ob okrutni resničnosti v državi, ki se je oblikovala v vzdušju protirevolucije, v znamenju nadvlade srbske gosposke in njenih čet, neprimerno bolj žejne oblasti in ekonomskih dobrin kakor njeni tekmovalki — hrvatsko in slovensko meščanstvo.

Ustavili se bomo zaenkrat na eni izmed specifičnosti, ki je bila značilna za razmere v Sloveniji. To je bilo stanje v delavskem gibanju, različno od gibanja v drugih pokrajinah.

Na prehodu od leta 1920 k letu 1921 je bila v Sloveniji, Bosni in Sremu velika rudarska stavka. V Bosni je prešla v tako imenovano husinsko buno, ki so jo z vojaško silo surovo in krvavo zatrli; delavsko gibanje v Bosni je doživelo hude udarce in bilo poraženo. V Sloveniji, nasprotno, se je stavka nadaljevala tudi po porazu bosenskega proletariata, tudi po razglasitvi Obznane, se zavlekla do 11. januarja 1921 in se končala z izredno veliko zmago — rudarji so dosegli 30—50 % večje mezde⁷ — kar je vlilo delavstvu ne samo rudarskih revirjev, temveč cele Slovenije zaupanje v svoje moči in je krepko podprlo postojanke komunistične stranke in njenih sindikatov, saj je bila suveren in priznan voditelj rudarskih množic. Obznana ni mogla ustaviti zmage slovenskih rudarjev, torej avtomatično ni pomenila poraza za slovensko delavstvo, niti ni mogla odstraniti vpliva komunistov. Prav to dejstvo je močno delovalo v delavskem gibanju leta 1921, v dobi, ko so bile v Sloveniji občinske volitve. Takšno stanje je tudi omogočilo, da je v letih 1923—1924, ko so se ugodno oblikovali še drugi činitelji, doživelo delavsko gibanje v Sloveniji nov polet, nove uspehe, pod vodstvom komunistične stranke.

V prvi polovici leta 1921 je bilo v Sloveniji več mezdnih gibanj. Tako so stavbinci mesta Ljubljane, ki jim niso ugodili, ko so zahtevali večje mezde, 28. aprila stopili v stavko. Na vseh stavbiščih hkrati je zapustilo delo okoli 2000 stavbinskih delavcev,⁸ ki so se jim v začetku maja pridružili še stavbinci v Mariboru, okoli 300 po številu.⁹ Aprila so stavkali v Ljubljani kleparski

⁷ Glej revijo *Njivo*, št. 1—2 z dne 1. februarja 1921, članek *Spor med Trboveljsko družbo in rudarji*.

⁸ *Dnevnik Slovenski Narod*, št. 96 z dne 29. aprila 1921, novica *Splošna stavka zidarjev v Ljubljani*.

⁹ *Slovenski narod*, št. 100 z dne 4. maja 1921, novica *Stavka stavbinskih delavcev*.

pomočniki.¹⁰ V začetku maja so krojaški pomočniki v Celju s stavko dosegli, da so njihovim zahtevam ugodili.¹¹ Te stavke so bile prav ob občinskih volitvah. Dne 6. junija je izbruhnila stavka v celjski tovarni »Cinal«, lasti tovarnarja Kirbischea Delavci, ki so se že 8. junija vrnili na delo, so si z novo mezdno pogodbo izbojevali »znatno zboljšanje njihovega gmočnega položaja«. ¹² Junija so stopili v mezdno gibanje čevljarji pomočniki v Mariboru, zahtevajoč stoodstotno povišanje plač.¹³ Julija so v Ljubljani stavkali mizarji in kamnoseki, a v Zagorju steklarji.¹⁴ Pri tem moramo upoštevati, da se v Sloveniji od konca prve svetovne vojne ni zmanjšala brezposelnost, kar je pritisakalo na zaposleno delavstvo kot velika zavora. Tako na primer industrija železa in jekla v Sloveniji leta 1921 kakor prejšnja leta ni mogla zaposliti svoje stalne delavske kadre, saj je preživljala »svojo najtežavnejšo dobo«. ¹⁵ Listi so poročali: »...omejujejo obrate na Jesenicah; v Dravski dolini in drugod, zapirajo tovarne v Litiji, odpuščajo delavce na severu in jugu, vzhodu in zahodu...«¹⁶ In vendar so delavci stavkali! Delavstvo je nadaljevalo svoj boj, čeprav ne tako prodorno kakor prej in ne v prejšnjem obsegu.

Nekaj posebnosti zapazimo tudi pri komunistični stranki v Sloveniji. O njenem notranjem življenju, o njeni vsakdanji dejavnosti imamo malo neposrednih podatkov; nekaj več jih je o njeni politiki in taktiki. V meščanski tisk so prodrle novice o obnovitvi društvene dejavnosti Partije v Trbovljah, o aretacijah komunistov v Mariboru in Trbovljah, o ilegalnih komunističnih letakih istotam.¹⁷ Obsežneje je tisk poročal o stališču komunistične stranke glede državne ureditve pri debatah v ustavodajni skupščini v Beogradu. Slovenski in drugi komunistični poslanci so nasprotovali predloženemu načrtu ustave, ki je zagovarjal monarhijo in centralizem ter so predlagali republikansko ureditev in avtonomijo pokrajin. Takšno stališče komunistov je zapazila zlasti javnost v Sloveniji, kajti večina slovenskega ljudstva je bila za avtonomijo. Najmočnejša slovenska stranka, klerikalna Slovenska ljudska stranka se je od leta 1920 zavzemala za avtonomijo; za avtonomijo se je februarja 1921 v posebni izjavi izreklo 43 najuglednejših slovenskih kulturnih delavcev, a 11. aprila 1921 je pričel izhajati poseben tednik »Avtonomist«. V javnost so prihajali podatki o neenakopravnem gospodarskem položaju Slovenije v primerjavi z drugimi pokrajinami, na primer »da znašajo dohodki države iz Slovenije 2.164,869,451 kron, izdatki države za Slovenijo pa 1.433,329,426 kron...«¹⁸ Čeprav stališče KPJ v slovenskem nacionalnem vprašanju, kakor

¹⁰ Tabor, št. 92 z dne 24. aprila 1921, vest Stavka ljubljanskih kleparskih pomočnikov.

¹¹ Jutro, št. 112, z dne 12. maja 1921, domače vesti.

¹² Jutro, št. 133, z dne 7. junija 1921, vest o stavki v Celju; isto v št. 137 z dne 11. junija 1921.

¹³ Jutro, št. 134 z dne 8. junija 1921, domače vesti.

¹⁴ Enakost, št. 31 z dne 28. julija 1921, novica Stavke; Delo, Ljubljana, št. 3 z dne 23. julija 1921, dopis Stavka kamnosekov v Ljubljani.

¹⁵ Revija Njiva, št. 15—16, z dne 23. oktobra 1921, članek M. Obersnela K položaju naše železne industrije.

¹⁶ Dnevnik Jugoslavija, št. 123 z dne 26. maja 1921, novica Brezposelnost v Sloveniji.

¹⁷ Tabor, št. 92 z dne 24. aprila 1921, vest Nevaren komunistični agent aretiran in št. 94 z dne 27. aprila 1921, vest Zoper zaplemba komunističnih letakov; Nova doba, št. 57 z dne 14. maja 1921, dopis iz Trbovelj.

¹⁸ Avtonomist, št. 2 z dne 18. aprila 1921, članek Pasivna Slovenija.

sploh do nacionalnega gibanja v Jugoslaviji, ni ustrezalo nastalim razmeram in ni bilo v skladu z marksistično-leninističnimi koncepcijami, vendar je v praksi zadelo pravilno smer: podprlo je boj za avtonomijo Slovenije. O tem so priznavalno pisali slovenski meščanski listi: »Priznati moramo, da se nam vidijo komunisti mnogo bolj dosledni in pametni (od socialnih demokratov. F. K.). Oni so v svoji strankarski organizaciji sicer centralisti, v državi pa so se izrekli proti njemu (centralizmu. F. K.)...«¹⁹ »Druga velika stranka, ki stoji tudi na avtonomističnem stališču, so *komunisti*.«²⁰

V pomembnih premikih znotraj slovenske družbe so slovenski komunisti leta 1921 poizkušali najti svoje mesto in empirično prihajali do dejavnosti in stališč, ki jih je terjal čas. Bili so na pol poti do pravilnih sklepov in do zahtevane dejavnosti, toda to ni moglo zastreti objektivne resnice, da so zaostajali za dogodki in nalogami, ki so jih dogajanja narekovala.

III

Notranje življenje Partije se je spremenilo. Stranka je iskala novih poti za svoje delo. Preurejanje ni šlo premočrtno in lahko, saj so ga motile mnoge ovire, tako tudi iluzija, da bo Obznana »razveljavljena«.

Množičnih partijskih organizacij v posameznih krajih — šteje se po več sto članov! — se je bilo treba odreči. Namesto shodov s stotinami članov in pristašev v javnih prostorih so se morali začeti sestanki z deset do petnajst najzanesljivejšimi in najaktivnejšimi člani v skrivnih prostorih ali gozdovih ali pod okriljem in kritjem neprepovedanih društev.

Iz zapisnikov policijske ekspoziture na Jesenicah št. 487 z dne 13. avgusta 1921²¹ je razvidno, da so po priznanju Franceta Ravnika — to priznanje takrat še ni vsebovalo kaznivega dejanja in ni nikogar obremenjevalo — jeseniški komunisti aprila 1921 na Poljani pri Blejski Dobravi zbrali okrog 200 oseb; prišla je godba, prišli so telovadci, skratka, pripravili so izlet v naravo. Ob tej priliki je Ciril Košir, vodilni jeseniški komunist, poklical približno 10 do 12 oseb na stran in jim govoril o Obznani. Maja-junija se je v gozdu nad tovarno na Javorniku zbralo spet okrog 10 do 12 oseb, med njimi Ciril Košir, ki je bral iz hrvaškega časnika. Pretresali so »tudi splošno krizo in gospodarski položaj«. Urška Šitikova je priznala — prav tako brez posledic zase in za druge — da je bila v gozdu nad Javornikom na sestanku, ki se ga je udeležilo okrog osem oseb, med njimi Ciril Košir, France Ravnik, M. Jelen ter »morda tudi Markizeti«. Izjavila je: »Govoril je Košir in sicer o Obznani, katera bo najbrž razveljavljena.«

Ta priznanja pričajo o začetnih korakih ilegalne organizacije, njenih značilnostih in pomanjkljivostih. V njih je seveda samo drobec podtalne dejavnosti: navedene izjave niso vsebovale kompromitirajočih dejanj, a drugih podatkov zaslišanci niso navedli. Nadaljnje sledove o dejavnosti jeseniških komunistov prinaša obširno poročilo okrajnega glavarstva iz Radovljice na

¹⁹ Dnevnik Jugoslavija, št. 135 z dne 7. junija 1921, članek Proč s političnimi diktati bank.

²⁰ Avtonomist, št. 1 z dne 11. aprila 1921, članek Avtonomija in politične stranke v Sloveniji. Podčrtalo uredništvo Avtonomista.

²¹ Sodni proces proti Cirilu Koširju in Francetu Ravniku, št. Vr VIII, 1990/21-15, Arhiv IZDG.

Poverjenišтво za notranje zadeve v Ljubljani.²² To poverjenišтво je namreč 25. julija 1921, po uspelem atentatu na ministra M. Draškovića, ko se je že pripravljaj zakon o zaščiti države, razposlalo svojim organom okrožnico št. 8312/IV z napotilom, da se morajo 28. julija po vsej Sloveniji izvršiti v delavskih organizacijah in pri komunističnih aktivistih hišne in osebne preiskave. Po izvedeni akciji je radovljiški okrajni glavar pisal, kaj so preiskave odkrile.

Tako so v društvenih prostorih gostilne Jelen na Savi našli v pisalni mizi kovinarskega sindikata štiri komunistične spise; med njimi Komunistični abecednik, Smernice komunistične internacionale, Leninov članek »Tretja internacionala in nje mesto v zgodovini«. Prvega teh spisov so pričeli razmnoževati na pisalnem stroju in sicer v šestih izvodih.

Pri hišnih preiskavah so našli še komunistični list »Die rote Fahne« in biltene Rosta z Dunaja, brošuro N. Lenina »Imperializam kao najnovija etapa kapitalizma«, brošuro Leva Trockega »Vlast sovjeta i internacionalni imperializam«, izvode manifesta Balkanske komunistične federacije in drugo.

Komunistično dejavnost so oblasti zasledile v najbolj znanem komunističnem središču, v Trbovljah. Demokratski list »Nova doba«, ki je izhajal v Celju, je maja 1921 poročal iz Trbovelj: »Tu so izsledile oblasti društveno gibanje komunistov, čeprav je vsako društveno delovanje komunistične stranke prepovedano. Zaprli so takoj precej voditeljev. Kakor hitro pa se je to zgodilo, so se našli na brzozavnih drogovich letaki, ki so pozivali na odpor zaradi aretacij komunističnih voditeljev.«²³

Precejšnje skrbi je oblastem povzročala komunistična organizacija med rudarji v Kočevju, tedaj enem najbolj znanih revolucionarnih ognjišč. Obznana ni pretrgala strankine dejavnosti. Orožniška postaja na rudniku je v dopisu okrajnemu glavarstvu 31. marca 1921 priznala: »Posamezni primeri komunističnega delovanja so bili svoječasno vladi javljeni, vendar se pa do sedaj v tej zadevi ni ničesar ukrenilo.« Isto orožništvo je 10. aprila 1921 poročalo o dveh rudarjih, vodilnih komunistih Andreju Blazuttiju in Josipu Dvojmoču, ki sta bila v začetku marca 1921 odpuščena z dela in po kratkotrajnem zaporu obsojena na izgon iz Kočevja, da bi »imela zapustiti okraj Kočevje že 3. aprila 1921, kljub temu se še vedno shajata z nekdanjimi komunisti... Kako oporo dajejo Dvojmoču in Blazuttiju njihovi somišljeniki, se razvidi iz tega, da so pri zadnji plači na rudniku dne 25. in 26. marca 1921 nabrali rudarji Josip Krebel, Štefan Begoš in Alojzij Stopar za odpuščenega Dvojmoča in Blazuttija znesek 2000 kron.«^{23a}

Da bi nadomestila legalni tisk, je stranka sistematično skrbela za to, da so njeni člani in pristaši dobivali ilegalno literaturo. Izrabljala je pošto, še bolj pa so knjige, časopise in letake tihotapili iz tujine — iz Avstrije, iz Trsta in od drugod. Literatura je prihajala do bralcev po ilegalnih poteh, tako imenovanih »kanalih« in to v stotinah kilogramih in v raznih jezikih, domačih in tujih. Vmes so bili letaki za razne partijske akcije in glasilo KPJ »Oslobodjenje«, pozneje še »Naša sloga«, ki sta izhajali na Dunaju. Včasih so se

²² Poročilo radovljiškega okrajnega glavarstva št. 68/preds. z dne 30. julija 1921, Arhiv IZDG, sodni spis proti C. Koširju in F. Ravniku.

²³ Nova doba, št. 57 z dne 14. maja 1921, dopis iz Trbovelj.

^{23a} Citirano po Frančku Sajatju, Revolucionarno gibanje na Dolenjskem v letih 1918 do 1941, nadaljevanje 21, Dolenjski list z dne 4. junija 1959 l.

pošiljatve znašle v rokah policije. Tako je aprila bil aretiran, kakor so pisali časniki, »nevaren komunistični agent«, ki je prinesel iz Gradca čez mejo 3000 letakov.²⁴ Ali pa: »Zopet zaplemba komunističnih letakov. Orožniška postaja v Marenbergu je v ponedeljek aretirala tri Avstrijce, ki so prinesli na skrivnem preko meje 26 kilogramov na Dunaju v cirilici tiskanih proti jugoslovanski državi naperjenih letakov z naslovom Osvobojenje...«²⁵

Urejeni prehodi čez mejo niso bili potrebni Partiji samo zaradi tiska. Morala je imeti redne zveze — politične, organizacijske, kadrovske — z mednarodnim delavskim in komunističnim gibanjem ter pri njem sodelovati. Njeni aktivisti in vodilni funkcionarji so bili zato v stikih z različnimi mednarodnimi organizacijami. Političnih emigrantov je bilo vedno več, mnogi komunisti so zaradi preganjanja zapuščali državo, drugi so prihajali v domovino, tretji so se po določenem času vračali k podtalnemu delu. Treba je bilo torej urediti varne prehode čez mejo, da bi preganjani revolucionarji, kurirji, člani CK in delegati nemoteno odhajali in se nemoteno vračali.

Kmalu po Obznani se je izkazalo, da so za KPJ najudobnejši in najpomembnejši prehodi iz jugoslavije v tujino in nazaj vodili čez Slovenijo, čez severozahodne državne meje, tako zaradi zemljepisne lege kakor zaradi političnih razmer v sosednjih državah. Razen tega je bil tista leta Dunaj pomembno komunistično središče. Zato je slovenskim komunistom po Obznani za dolga leta pripadla naloga, da vzdržujejo kanale za KPJ, da držijo odprta vrata in ljudi izza meje v deželo za zaveso reakcije in nastajajočega fašizma, da in okna iz ilegalnosti v mednarodni svet, da omogočajo dotok idej, izkušenj zagotovijo članstvu in vodstvu Partije nujno gibanje, izmenjavo, odhod na šolanje in povratek v tvegano podtalno dejavnost. Od prvih mesecev po Obznani so slovenski komunisti dve desetletji častno izvrševali težavno in odgovorno nalogo vratarja, vodnika in težaka na severozahodnih mejah Jugoslavije.

Že v prvi polovici leta 1921 je komunistična stranka v Sloveniji vpeljala in vzdrževala prehode čez mejo: iz Maribora v Špilje in Radgono, iz Radelj, takrat Marenberga, na Wiess, z Jesenic čez Karavanke v Celovec, iz Škofje Loke v Spodnjo Idrijo in Trst.²⁶

Po teh poteh so delegati KPJ odšli na III. kongres Komunistične internacionale, ki je bil od 22. junija do 12. julija 1921 v Moskvi in po njih so se vračali.²⁷

Ilegalno organizacijo je prav tako pričel graditi SKOJ v Sloveniji. Prišlo je do prvih prepovedanih sestankov, iz rok v roke se je širila komunistična literatura, povezovale so se krajevne organizacije. Maja 1921 je bilo mladinsko zborovanje v Ljubljani, na katerega je prišel zastopnik centralne uprave SKOJ iz Beograda Vladeta Bilbija; govorilo se je o nalogah in o bližnjem kongresu Komunistične mladinske internacionale. Za delegata za kongres je

²⁴ Tabor, št. 92 z dne 24. aprila 1921, vest Nevaren komunistični agent.

²⁵ Tabor, št. 94 z dne 27. aprila 1921, vest Zopet zaplemba komunističnih letakov.

²⁶ Glej podatke o sodnem spisu zoper Jako Žorgo in Janeza Franka iz l. 1921 ter v okrožnici Pokrajinske uprave za Slovenijo, oddelek za notranje zadeve, pov. št. 1516-IV z dne 21. novembra 1921; oba v arhivu IZDG.

²⁷ Policijski zapisnik z dne 15. oktobra 1921 v sodnem spisu zoper L. Klinca, Vr VIII, 1791/21, Arhiv IZDG.

Uredništvo in uprava
Delavski dom
Turjaški trg Stev. 2.

DELO

Izidaja tedensko.
Posilovanje št. 2 K.
Narodna mesečna št. K.

Centralno glasilo ujedinjenega strokovno organiziranega delavstva Jugoslavije v Ljubljani.

Stev. 1

V Ljubljani, dne 9. julija 1921.

Leto I.

Za ujedinjenje delavnega ljudstva Jugoslavije.

Do sedaj delavstvo ni bilo ujedinjeno, vsaka stran je imela svoj interes, vsi delavci pa so bili raztrgani in raztrgani. Vse delavce je treba združiti v eno celoto, da se lahko borijo za svoje pravice. Vse delavce je treba združiti v eno celoto, da se lahko borijo za svoje pravice.

Vse delavce je treba združiti v eno celoto, da se lahko borijo za svoje pravice. Vse delavce je treba združiti v eno celoto, da se lahko borijo za svoje pravice.

Vse delavce je treba združiti v eno celoto, da se lahko borijo za svoje pravice. Vse delavce je treba združiti v eno celoto, da se lahko borijo za svoje pravice.

Vse delavce je treba združiti v eno celoto, da se lahko borijo za svoje pravice. Vse delavce je treba združiti v eno celoto, da se lahko borijo za svoje pravice.

Glava naslovne strani prve številke »Dela« v Ljubljani, sindikalnega glasila, z dne 9. julija 1921. Po tretji številki je vlada »Delo« ustavila in prepovedala.

bil izvoljen Ladislav Klinc, študent iz Ljubljane, ki je 16. maja odpotoval v Moskvo. Telega mladinskega kongresa so se udeležili še Vojo Vujović, študent iz Pariza, Franjo Puškarić, delavec iz Zagreba in Vladeta Bilbija, študent iz Beograda.²⁸

Akademsko društvo »Vstajenje« na ljubljanski univerzi, ki je bilo v rokah SKOJ, je sklicalo takoj po Obznani izredni občni zbor, da spremeni pravila in se s tem izogne razpustu. Iz statuta so črtali točko o zvezah »s politično organizacijo«, pustili pa točko, da društvo teoretično proučuje socializem. Tako si je SKOJ ohranil za svojo dejavnost na univerzi legalno društvo do konca leta 1921.²⁹

Oblasti so opažale delovanje komunistov in zato vedno znova nastopale proti njim, kljub hvalisanju režimskih časnikov, da je v Jugoslaviji komunizem »zatrt«. Tako je pred prvim majem, delavskim praznikom, deželna vlada za Slovenijo razposlala svojim podrejenim organom posebno okrožnico,³⁰ kjer ukazuje naslednje:

»Vsak obhod in vsaka manifestacija po ulicah je prepovedana. Delavci smejo svoje sodruge pozivljati k proslavi svojega praznika in ga tudi slaviti. Vsaka komunistična manifestacija, vsak komunističen shod pa je prepovedan. Shode je strogo nadzirati in morebitne protidržavne in hujskajoče govore preprečiti. Ta najstrožji nadzor je zlasti potreben, ako bi se prireditve s strani socialistov udeležili komunisti. Tem je vsak govor prepovedan. Prireditelji morajo program prireditve predložiti politični policijski oblasti I. stopnje,

²⁸ Prav tam. O zborovanju v Ljubljani glej France Klopčič, Spominski podatki.

²⁹ Prav tam, zaslišanje obdolženca z dne 20. oktobra 1921.

³⁰ Okrožnica Predsedstva poverjenišтва za notranje zadeve, št. 4887/pr. z dne 26. aprila 1921 v Ljubljani, Arhiv IZDG, policijski spisi.

Novi ŽELEZNIČAR

Glasilo „Splošne železničarske organizacije za Jugoslavijo“.

Redakcijska pisarna se ne sprejema. Zahvalni so za vsebine. — Vredništvo in upravljalstvo: Ljubljana, Trupelki trg št. 2.

PARAČUJENA: za celo leto 36 K, za pol leta 18 K, za šest let 9 K, posamezna številka 1 K.

Osrednje vodstvo Splošne železn. organizacije za Jugoslavijo

sklepije na toredi dne 28. in sredo dne 29. junija t. l.

izredni občni zbor

Za izredni občni zbor v dneih 28. in 29. junija predloga tajništvo sledelci pravilniki:

- 1.) Beseda na tretdnem občnem zboru imajo le delegati, katerim je verifikacijski odbor priznal mandate, in oni gostje, katerim so dovolil občni zbor.
- 2.) Paradržavci k dnevnomu redi imajo na-

paralizirati z uardljivim kopiranjem naših osrednih narodov, seveda smo kopirali to, kar nam je bilo vidno, ne pa tistih globokih temeljev, ki so nam nevidni in nepoznani, in vsled tega je povsem jasno, da naše imenovanje ne vsebujejo dokumentarnih snikov, ki nam jih naš kapitalistični prijatelj zašava.

Temeljna podlaga zdravega delavskega gibanja mora biti še modernost, ne atavistična re-

Glava naslovne strani prve številke »Novega železničarja« v Ljubljani, sindikalnega glasila, z dne 15. junija 1921. Po tretji številki je vlada »Novega železničarja« ustavila in prepovedala.

da ga ista odobri. Prireditelja je poklicati v urad in mu zabičiti, da se je na njegovo odgovornost držati odobrenega programa...«

Okrožnica popolnoma jasno razodeva protikomunistično ost, medtem ko socialiste podpira.

Notranje življenje Partije ni bilo samo sebi cilj. Strankine organizacije so posegale v delavsko gibanje in splošno politično življenje Slovenije. To se je pokazalo na dveh področjih: Partija se je udeležila občinskih volitev, ki so bile aprila-maja 1921, in je obnavljala sindikalne organizacije, ki jih je bila Obznana prepovedala.

Sindikatom Centralnega delavskega sindikalnega sveta je beograjska vlada maja 1921 dovolila, da obnovijo svoje delo. V Sloveniji so ti sindikati začeli delovati 23. maja, a Splošna železničarska organizacija za Jugoslavijo s sedežem v Ljubljani dne 4. junija.

Osrednje društvo stavbinskih delavcev, kjer je imela Partija velik vpliv, zlasti s pomočjo tajnika Aleksandra Koblerja, je pričelo izdajati tednik »Delo« kot glasilo zedinjenega sindikalno organiziranega delavstva Jugoslavije v Ljubljani; prva številka se je pojavila 9. julija. Splošna železničarska organizacija pa je še prej, 15. junija, začela tiskati svoje glasilo »Novi železničar«.

Sindikati so razvili dejavnost predvsem med rudarji, železničarji, kovinarji, stavbinci. Savez rudarskih delavcev — beseda »savez« se je med rudarji kar udomačila! — je po več mesecih prvič sklical zborovanja: v Kočevju 21. junija, v Trbovljah 26. junija in 7. julija, v Zagorju in Krmelju 3. julija, v Hrastniku in Rajhenburgu (sedaj Senovem) 10. julija. Vsi shodi so

dobro uspeli, razen hrastniškega, ki ga je trboveljski občinski gerent Mrcina preprečil. Zlasti mnogoštevilen je bil shod trboveljskih rudarjev 26. junija, na katerega je prišlo 4000 »trpinov iz svojih živih grobov«. Govorniki so omenjali preteklo stavko, ko so rudarji Slovenije »zmagali in dobili skoraj toliko, kolikor so zahtevali«, pri čemer so ta uspeh »plačali bosenski in srem-ski rudarji s krvjo«, »ker so mezdni boj slovenskih rudarjev podprli« s solidarnostno stavko.³¹ Dne 3. julija je bila v Zagorju konferenca rudarskega sindikata Slovenije, ki se jo je udeležilo 23 delegatov iz vseh podružnic.

Splošna železničarska organizacija za Jugoslavijo — dejansko je zajemala le Slovenijo! — je sklicala in izvedla 28. in 29. junija svoj občni zbor. Od 14 podružnic se je javilo nanj 42 delegatov. Število članstva se je zmanjšalo: od 6305 na 1. avgusta 1920 do 2100 na 27. junija 1921, kar pomeni, da so želez-ničarji izgubili veliko svoje moči in organiziranosti. Moramo pa omeniti hkrati, da je 2.100 članov imelo plačane prispevke do 1. maja 1921, da je torej tretjina sindikalnih članov ne oziraje na Obznano plačevala brez prekinitve članarino svojemu sindikatu. To dejstvo brez dvoma priča o bojevnosti in vztrajnosti naprednega dela slovenskih železničarjev v težkih pogojih po porazu splošne stavke aprila 1920 in po Obznani.

Kakor vidimo iz naštetih podatkov so sindikati energično in hitro obnavljali delo. Delavci so prvič po petih mesecih spet vzeli v roke svoj delavski list, se srečali v lokalih sindikalnih podružnic in na zborovanjih, kjer so z razumevanjem in z odobravanjem pritrjevali govorniku, ko je omenil Obznano in dodal: »... česar vam ne smem sedaj povedati, si lahko mislite«. Seveda so prisotni mislili na komunistično stranko, pognano v ilegalo.

Razvijajočo se množično dejavnost sindikatov je neposredno vodila Partija, ki se je s tem počasi prebijala skozi prepoved in raz sebe stresala naložene okove.

Nadaljnje delovanje sindikatov je preprečil nov val reakcije, ko je beograjska skupščina v začetku avgusta 1921 sprejela zakon o zaščiti države. Oblasti so prepovedale obnovljene sindikate, zaprle njihove lokale, ustavile njihova glasila »Delo« in »Novi železničar«, ki sta oba doživela le do tretje številke. Proces obnove se je pretrgal.

Časovno je prišlo do obnavljanja sindikatov po izvršenih občinskih volitvah v Sloveniji. Rečemo lahko, da je Partija s svojo aktivnostjo za časa volitev, ko je delala med ljudstvom in zaznamovala relativne uspehe, omogočila, da so se hitro obnovile sindikalne organizacije.

Dejavnost Partije za občinskih volitev zasluži, da jo podrobno raziščemo, ker je v njih prvič po Obznani nastopila javno in pred vso deželo.

³¹ Delo, Ljubljana, št. 1 z dne 9. julija 1921, članka Rudarska konferenca v Zagorju in Sijajna manifestacija rudarjev v Trbovljah. Podatke o sindikalni dejavnosti, ki jih tu navajam, sem črpal tudi iz 2. in 3. številke ljubljanskega Dela z dne 16. in 23. julija 1921 ter iz 1., 2. in 3. številke Novega železničarja z dne 15. junija, 11. in 30. julija 1921.

IV

Komunistična partija Jugoslavije se je udeležila občinskih volitev aprila-maja 1921 v Sloveniji iz ilegale. Izkoriščajoč legalne možnosti, je nastopala pod drugim imenom, pretežno kot Delavsko-kmečka republikanska skupina.³² To je bil kljub Obznani prvi prodor slovenskih komunistov iz podtalnega obstoja v javno politično življenje Slovenije kot strnjene, organizirane sile.

Politiko komunistične stranke ob volitvah nam razodevajo njene izjave, nastopi in akcije. Komunistični poslanci so izrabljali govorniško tribuno ustavodajne skupščine. Njihovi govori so pronicali v ljudstvo, bodisi da so jih prinašali meščanski listi, pa čeprav pomanjkljivo oziroma izmaličeno, ali pa da so jih prenašali poslanci sami in drugi strankini govorniki na javnih zborovanjih, za občinskih volitev. Kot rečeno, so v Sloveniji celo meščanski listi zapazili, da se KPJ zavzema za avtonomijo. Politiko KPJ so tolmačili številni strankini člani in pristaši v razgovorih in pomenkih z delavci in kmeti na delovnem mestu, doma, na ulici, od človeka do človeka. To je bila učinkovita metoda.

Politiko KPJ so deloma razodevali tudi trije njeni letaki, ki so se ohranili.³³ Prvega je izdalo pokrajinsko strankino vodstvo v Ljubljani, natisnila ga je tiskarna Josipa Pavlička³⁴ v Kočevju z naslovom »Delavskemu in kmečkemu ljudstvu Slovenije«. Drugega so izdali mariborski komunisti, natisnila ga je mariborska tiskarna z naslovom »Vojno dvorcem. Mir hišam. Duševni in ročni delavci! Zatirani sloji mestnih in vaških občin! Glasujte za komuniste!« Prvi letak je bil napisan že v jeziku — Lenin ga je imenoval ezop-

³² V Ljubljani (Slovenski Narod, št. 95 z dne 28. aprila 1921, Volitve v Ljubljani), v Trbovljah in Loki pri Židanem mostu (Slovenski Narod, št. 108 z dne 14. maja 1921, volilni izidi), v Šentjerneju (Slovenski narod, št. 107 z dne 15. maja 1921, izidi) in drugod. Glej tudi Ljudski glas, št. 19 z dne 11. maja 1921, Rezultati občinskih volitev.

³³ Arhiv IZDG, fond letakov.

³⁴ Josip Pavliček, lastnik majhne tiskarne v Kočevju, je kot pristaš socialne demokracije že od začetka našega stoletja tiskal socialistično literaturo. Po prvi svetovni vojni je postal pristaš komunistične stranke in v prvem desetletju obstoja KPJ tiskal komunistično literaturo. Pri njem je naročala Partija tiskanje brošur, majskih spisov, letakov. Ko je leta 1924 fašistična Orjuna s silo preprečila tiskanje strankinega glasila v ljubljanskih tiskarnah, se je Partija zatekla k J. Pavličku v Kočevje, kjer je začel izhajati strankin tednik Delavsko-kmetijski list. Leta 1925 se je pri njem tiskal tudi partijski publicistični časopis Zapiski Delavsko-kmetijske matice. Časopis in tednik sta izhajala redno, čeprav Josip Pavliček ni niti redno niti v celoti dobival plačila za tiskanje, ki ga je opravljal sam s sinom in z nekaj delavci. Ko je sprejemal naročila, ni stavljajl pogojev, da mu je treba plačati vnaprej ali poravnati vse večje dolgove. Dogajalo se je, da je po sporazumu izročal strankinim zastopnikom že natisnjene letake ali spise preden je oddal obvezne izvode v cenzuro oblastem, ki so zato zamujale s prepovedjo spisa. Josip Pavliček je list in druge spise sam korigiral — uredništvo ni moglo pošiljati svojega, včasih edinega člana, v Kočevje — in razporejajl gradivo v listu in časopisu po načrtu, ki mu ga je pošiljalo uredništvo, pri čemer ni prihajalo do političnih nerodnosti. Pridobil si je strankino popolno zaupanje. Spadal je med tiste številne komunistične simpatizerje, včasih neopravičeno pozabljene, ki sicer formalno niso bili v strankini organizaciji, toda so s svojo dejavnostjo, požrtvovalnostjo in zanesljivostjo izpolnjevali izredno važne in odgovorne posebne naloge in si s tem pridobili zasluge za stvar komunizma. Umrj je pred drugo svetovno vojno. Leta 1945 je narodnoosvobodilna vojska odpeljala dva stroja iz Pavličkove tiskarne v Kočevski Rog, kjer sta služila osvobodilni vojni in ljudski revoluciji.

skega —, ki je z inačicami in posredno z drugimi izrazi izpovedoval bistvo komunistične politike, celo brez uporabljanja besede »komunist, komunističen«. Letaka niso zaplenili. Pač pa je zaplemba zalotila mariborski letak. Ta je z besedami legalne dobe odkrito pozival ljudstvo, da naj glasuje za komuniste, za oblast sovjetov; letak se je končeval s klicem: »Živele komunistične občine!« Tretji letak za Trbovlje ponavlja vsebino prvega. Četrtri letak so izdali spet Mariborčani, a se doslej ni našel.

Dasiravno letakov ne moremo uporabljati za izčrpno razlago strankine politične linije, vsebujeta nekaj pomembnih temeljev partijske politike in jasno obrazložitev taktike v volitvah.

Letak ljubljanskega strankinega vodstva sloni na idejnopoličnih glediščih KPJ, sprejetih na Vukovarskem kongresu leta 1920. Zato je usmerjen v končni cilj delavskega gibanja in komunizma — na revolucionarno preobrazbo. Poudarja nujnost borbe, ki naj »prinese končno in popolno zmago proletariata«, medtem ko »niti v parlamentu niti v občinah ne more iskati delavsko in kmečko ljudstvo svoje rešitve«; »za njih ni rešitve v meščanski družbi«. »S tega stališča posega tudi proletariat v občinski volilni boj. On gre v volitve in gre v občinske odbore, da tudi tja zanese razredni boj, ki naj oslabi in razkroji te instrumente suženjstva«. Zaradi takšne usmerjenosti — še vedno upajoč v revolucionarni razplet nasprotij — ni KPJ izdelala takrat konkretnega programa za svojo občinsko politiko, kakor je to storila leta 1924, ko se je stabiliziral buržoazni družbeni red in ko je uporabljala legalne možnosti Neodvisne delavske stranke Jugoslavije.

Letak ugotavlja, kakó so pri volitvah v konstituanto »vse meščanske in malomeščanske stranke obljubljale zlate gradove ljudstvu« in dodaja: »Danes pa je navzlic vsemu vpitju še slabše kot tedaj.« Zato gre delavstvo — pravi letak, a mišljena je komunistična stranka — »pri teh volitvah samostojno v boj kot *Delavsko-kmečka republikanska skupina*, v Mariboru pa kot *Delavska skupina*«. V besedi »delavsko-kmečka« in »republikanska« je v legalni obliki izražena ideja KPJ o zmagi delavcev in kmetov v socialistični republiki. Formulo o »delavsko-kmečki republikanski« politiki je uporabljala KPJ v svojih javnih nastopih, zlasti ob volitvah od leta 1921 do leta 1928. Znana je volilna platforma Delavsko-kmečkega republikanskega bloka v l. 1926 in 1927.

V zvezi s strankinim sklepom o samostojnem nastopu nadaljuje letak: »V občinah, kjer je postavil proletariat kandidatne liste, neodvisno od meščanskih strank in socialpatriotov (socialnih demokratov. F. K.), je dolžnost delovnega ljudstva, da se volitev udeleži do zadnjega moža, čeprav so na delavnik, in odda kroglico za svoje zastopnike. Kjer pa so postavile liste samo nasprotne stranke, bo ostal vsak naš proletarec doma.«

Napotilo je torej jasno: nastopati samostojno ali pa se volitev vzdržati.

Letak daje tudi izrazito strnjeno in konkretno podobo tedanjih volitev: »Prvič po dolgih letih so zopet razpisane v Sloveniji občinske volitve. Volilni imeniki so sestavljeni na škodo proletariata: tisoči delavcev in malih kmetov so izpuščeni in ne bodo smeli voliti, zahteva pa se od njih, kakor od drugih, plačevanje davkov, vojaška služba in nositi morajo vsa bremeña meščanske države. Ženskam ni dana volilna pravica. Dan volitev je določen na delavnik. Volilni aparat se nahaja v rokah meščanskega razreda.«

Stanje v občinah opisuje takole: »V občinskem gospodarstvu vlada po zaslugi meščanskih strank popoln polom. Vojna posojila so posušila vse fonde,

V občinskem gospodarstvu vlada po zaslugi meščanskih strank popoln polom. Vojna posušila so posušila vse fonde, razni gerentje pa so udarili smrtni pečat na čelo občinam. Ceste in ulice tonejo v blatu in prahu, mostovi in brvi se več ne popravljajo, vse se podira, občinsko delo kakor da sploh spi smrtno spanje.

Proletariat mora v občine, da razkrinka korupcijo meščanskih mogotcev, da se upre brezvestnemu gospodarjenju z občinskim premoženjem.

Pri volitvah v konstituanto so vse meščanske in malomeščanske stranke obljubljemale zlate gradove ljudstvu. Demokratje, samostojneži, klerikalci, narodni socialisti in socialdemokratje so teknovali, kdo bo obljubil več. Danes pa je navzlic vsemu vpitju vse še slabše kot tedaj. Delavci in kmetje so zatorej prepričani bolj kot kedaj, da za njih ni rešitve v meščanski družbi. Še-le s popolnim padcem kapitalizma, v proletarški demokraciji, v delavski-kmetški republiki pride doba pravice in življenja za proletarijat.

Od meščanskih strank in njenih oprod narodnih socialistov in socialpatrijotov ne pričakuje proletarijat ničesar dobrega. Zato gre tudi pri teh volitvah samostojno v boj kot

delavsko - kmečka republi- kanska skupina

v Mariboru pa kot delavska skupina. V občinah, kjer je postavil proletarijat kandidatne liste, neodvino od meščanskih strank in socialpatrijotov, je dolžnost delavnega ljudstva, da se volitev udeleži do zadnjega moža, čeprav so na delavnik, in odda kroglico za svoje zastopnike.

Kjer pa so postavile liste samo nasprotne stranke, bo ostal vsak naš proletarec doma.

Živio boj proletarijata in njegova zmaga!

Tiskarna J. Pavliček, Nočevje

razni gerentje pa so udarili smrtni pečat na čelo občinam. Ceste in ulice tonejo v blatu in prahu, mostovi in brvi se več ne popravljajo, vse se podira, občinsko delo kakor da sploh spi smrtno spanje.«

Rastočega nacionalnega odpora slovenskega naroda se dotakne letak s kratko ugotovitvijo, ki je očitno nezadostna in ki ne kaže izhoda ali cilja: »Besna centralizacija podira zadnje ostanke kulturnega življenja in uničuje v temeljih narodno gospodarstvo v Sloveniji.«

Mariborski letak se ustavlja obsežneje na tem vprašanju in pravilno ugotavlja: »70 let so se Slovenci in drugi narodi borili za demokratično samoupravo. Mnogo težkih bojev so vojevali skupno s proletariatom za pravico samouprave. Peščica srbskih bankirjev in njihovih agentov, hrvaških in slovenskih »demokratov«, pa so brezobzirno, nasilno proti volji slovenskega ljudstva, meni nič tebi nič, odpravili zakonodajne deželne zборе in druge oddavno priborjene pravice. Slovenijo hočejo razdeliti na več okrožij in vladati s pomočjo od zgoraj postavljenih načelnikov.« Nasproti temu zahteva letak »samoupravo občine, okraja in dežele«, kar ne predstavlja doslednega zaključka iz pravih postavk. Povsem sodobno pa zveni zahteva volilnega programa iz leta 1921: »Občine naj postanejo svobodne komune, to je samoupravne zajednice vseh, ki delajo.«

V

Ustrezno izdelani politiki in taktiki so krajevne organizacije komunistične stranke sestavile za volitve večinoma samostojne liste kot Delavsko-kmečka republikanska skupina, a v Mariboru kot Delavska skupina. V Studencih, na Pobrežju, v Rušah in še treh krajih mariborske okolice je šla stranka v volitve skupaj s socialnimi demokrati (ali socialisti); to so bili kraji, kjer je njen vpliv prevladoval nad vplivom socialistov.³⁵

Stranka se je pri tem opirala na svoje člane in pristaše, večinoma nedotaknjene — aretacij je bilo malo —, ki so jim navodila prinašali komunistični poslanci, takrat še deležni imunitete, ki jo je poslancem dajal zakon. Pri sestavljanju kandidatnih list so partijski aktivisti, skladno z napotili, določali za kandidate manj izpostavljene strankine pristaše, da bi tako ne dali oblastem povoda, da bi liste odklanjala, če bi jim na čelu stali najbolj razvpiti komunistični »kolovodje«. Ta metoda, dopustna vobče, se je pozneje ponekod maščevala, ker so se nekateri kandidati, celo taki, ki so bili izvoljeni v občinski odbor in za župana, javno odrekli pripadnosti h komunistom, bodisi da so želeli prelisjati oblasti in obdržati svoje položaje, kar se jim ni posrečilo, ali da so omalovaževali politične posledice takšnih izjav.

Stranka v Sloveniji ta čas ni imela nobenega lista, ki bi izhajal legalno in posegal v volilno agitacijo. Letaki, h katerim se je zatekala Partija, niso mogli nadomestiti stalnega glasila. Poleg tega sta bila zaplenjena oba mariborska letaka. O zaplembah govore akti sodišč; navajamo dva takšna akta:

»Izrecilo okrožnega kot tiskovnega sodišča v Mariboru, dne 28. aprila 1921, ki potrjuje zaplembo letaka od strani policijskega komisariata v Mariboru, letaka, ki se pričinja z besedami: »Vojno dvorcem. Mir hišam. Duševni in

³⁵ Tako je KPJ prejela pri volitvah v ustavodajno skupščino 28. novembra 1920 v Studencih 597 glasov, medtem ko so jih socialni demokrati zbrali le 61. Dnevnik Jugoslavija, št. 157 z dne 11. junija 1921, dopis Eden, ki bi bil rad to, kar ni.

ročni delavci! Zatirani sloji mestnih in vaških občin! Glasujte za komuniste!« ter se končuje s besedami: »Živele komunistične občine!«³⁶

»Izrecilo. Okrožno kot tiskovno sodišče v Mariboru je dne 25. aprila 1921 na predlog državnega pravdnštva *potrdilo zaplembo* komunističnega letaka z naslovom: »Mariborski proletarci, tretja skrinjica je vaša.«³⁷

Režimsko najbolj zagrizene politične sile v Sloveniji — prednjačili so demokrati pod vodstvom dr. Gregorja Žerjava — so se tedaj oglasili s sovražnimi napadi in neposrednim pozivom oblastem, naj ne dopuščajo komunističnih list, če so komunisti kje vložili kandidatno listo. Tako je demokratski dnevnik »Tabor«, ki je izhajal v Mariboru, pisal v številki 82 z dne 13. aprila 1921 v beležki z naslovom »Kaj je s komunisti?« naslednje: »Kakor izvemo, so vložili komunisti svojo listo za občinski svet... pod krinko nekake združene delavske stranke... akoravno na listi ni prononsiranih imen... Zato radovedno čakamo, ali bodo te oblasti igrale ptiča noja ali pa bodo storile svojo dolžnost... Zanima nas, ali je boj proti komunistom resna akcija ali samo gledališko grmenje.«

Na takšno zagrizenost so vplivali določeni politični računi. Tako je ugledni demokrat dr. Vladimir Sernek pisal pred volitvami v Mariboru: »Umestno bo pa tudi, da bodo meščanski sloji previdni glede socialistov tudi v tem oziru, da računajo na posledice, ki bi jih imelo socialistično gospodarstvo pri upeljavi novih naklad (dávščin. F. K.) itd. Ako bi dobili socialisti s komunisti vred večino, se sme pričakovati prav radikalna obremenitev pridobitnih slojev.«³⁸ Slovenska buržoazija je v imenu svojih razrednih interesov frontalno odklanjala delavstvo in njegove stranke.

Oblasti so komunistične liste za občinske volitve povsod sprejele. Nimamo podatkov, da bi bile kje odklonjene. Sodišča, kamor so se morale liste vlagati, niso takrat odklanjala list, če so formalno ustrezale predpisom; sodišča so še imela nekatero upravno samostojnost. Komunisti so zategadelj pri volitvah še nekaj let lahko izkoriščali legalne možnosti. Drugače je bilo s potrditvijo izvoljenih občinskih svetov in županov. O tem je odločala državna administracija, ki je zakone spreminjala in tolmačila kakor so veleli »od zgoraj«.

VI

Občinske volitve leta 1921 v Sloveniji so bile 26. aprila v štirih slovenskih mestih, v Ljubljani, Mariboru, Celju in Ptuj, ter od 3. do 12. maja v podeželskih občinah.³⁹

Volitev so zajele 832 občin, brez okraja Murska Sobota, kjer maja še ni bilo volitev.⁴⁰ Izvoliti je bilo treba 12.450 občinskih odbornikov.⁴¹

³⁶ Uradni list deželne vlade za Slovenijo, št. 49 z dne 9. maja 1921.

³⁷ Uradni list deželne vlade za Slovenijo, št. 51 z dne 11. maja 1921.

³⁸ Tabor, št. 89 z dne 21. aprila 1921, uvodnik Občinske volitve v Mariboru. »Pridobivati«, »pridobiten« — tako se je govorilo in pisalo o buržoaznih slojih namesto »izkoriščati«, »izkoriščevalski«, da bi se zastrla resnica in ne »žalilo« občutljivih meščanskih ušes.

³⁹ Zbornik Slovenci v desetletju 1918—1928, članek dr. M. Pivec, Kronološki pregled glavnih dogodkov, str. 765 in Slovenski Narod, št. 108 z dne 14. maja 1921, volilni izidi.

⁴⁰ Revija Naši zapiski, l. 1921, št. 6—7, članek Frana Erjavca Občinske volitve v Sloveniji.

⁴¹ Prav tam.

Danes nas preseneča veliko število občin, podedovanih iz časov Avstrije. Obstajale so majhne občine, ki so štejele 150 do 300 volilcev — teh je bilo največ — in velike mestne občine, med njimi največja ljubljanska, ki je imela 11.158 volilnih upravičencev.⁴² Posamezna industrijska središča so bila razdeljena na dve, tri in več občin; tako je imelo Zagorje tri občine; ožje Zagorje, Kotredež in Aržiše-Izlake. Mesto Maribor je zajemalo le mesto na levem bregu Drave, medtem ko so Studenci, Pobrežje, Tezno na desnem bregu Drave sestavljali posebne občine itd.⁴³ Ni treba poudarjati, da je takšna struktura ovirala razvoj občin, a mnoge obsojala na mrtvilo.

Pri volitvah so nastopile vse politične stranke, ki so se udeležile volitev v ustavodajno skupščino: obe tradicionalni meščanski stranki — Slovenska ljudska stranka (SLS) ali klerikalci in Jugoslovanska demokratska stranka (JDS) ali demokrati, prejšnji liberalci; poleg tretje politične stranke na Slovenskem izpred prve svetovne vojne — Jugoslovanske socialnodemokratske stranke (JSDS) — je nastopila Komunistična partija Jugoslavije (KP J), ustanovljena v Sloveniji l. 1920; kandidirali sta tudi povojni strankarski stvaritvi, Samostojna kmetijska stranka (SKS) in Narodnosocialistična stranka (NSS).

To pot se ni pojavila nobena nova politična stranka; proces povojne politične diferenciacije po osnovnih strankah se je ustavil.

Te stranke so nastopale pri volitvah večidel s samostojnimi kandidatnimi listami. Dogajalo pa se je, da so nekatere stranke nastopile skupaj. Po tem so se občinske volitve razlikovale od parlamentarnih volitev. Meščanske stranke so v občinskem merilu rade zastavljale svoja občna načela in se gnale za občinskimi gospodarskimi možnostmi, ki niso bile kdo ve kako velike, vendarle konkretno dosegljive, da bi se z njimi okoristile. Večkrat so se združevali pristaši JDS, NSS in SKS.⁴⁴ Drugačen je bil značaj skupnih list komunistov in socialnih demokratov,⁴⁵ tu je šlo za enoten nastop proti meščanstvu, za poseg delavstva v doslej neomejeno meščansko gospodarjenje na občinah. Tisk je zabeležil tudi, da so ponekod skupno nastopili socialni demokrati, JDS in NSS.⁴⁶

Nekatere stranke so svoje kandidatne liste sestavljale pod nevtralnimi imeni, zlasti so lovile volilce s poudarjanjem gospodarskih nalog v občinah in svojim listam dajale ustrezne nazive: združena gospodarska stranka, za katero se je skrivala JDS,⁴⁷ združena gospodarska lista,⁴⁸ okrog katere so se združile vse meščanske stranke proti združenemu delavstvu. Na Štajerskem, v obmejnem pasu z Avstrijo, so bile v modi tudi »narodne liste«, s katerimi so nastopale slovenske meščanske stranke,⁴⁹ uporabljajoč slovenski nacio-

⁴² Slovenski narod, št. 95 z dne 28. aprila 1921, volilni izidi.

⁴³ Statistične tabele dnevnikov iz leta 1921 o izidu volitev.

⁴⁴ V Mostah, na Viču, v Dobrunjah, Kresnicah (glej Slovenec, št. 100 z dne 4. maja 1921, volilni izidi), v Šoštanju (Nova doba, št. 53 z dne 5. maja 1921, volilni izidi).

⁴⁵ V Studencih pri Mariboru (Tabor, št. 102 z dne 7. maja 1921, dopis iz Studencev) in na Pobrežju pri Mariboru (Tabor, št. 93 z dne 26. aprila 1921, vest Pobrežje in občinske volitve).

⁴⁶ V Devici Mariji v Polju, sedaj Ljubljana-Polje (Slovenec, št. 100 z dne 4. maja 1921).

⁴⁷ V Dovju pri Jesenicah (Naprej, št. 100 z dne 4. maja 1921, volilni izidi).

⁴⁸ Na Pobrežju pri Mariboru, glej op. 45.

⁴⁹ V Studencih pri Mariboru (Tabor, št. 104 z dne 10. maja, volilni izidi).

nalizem v boju z »nemčurji«, med katere so zlohotno prištevali tudi socialistične in komunistične delavce zaradi njihovega tedanjega internacionalizma.

Omeniti moramo pa bistveno razliko med volitvami v ustavodajno skupščino novembra 1920 in občinskimi volitvami aprila-maja 1921. Medtem ko so pri prvih volitvah imele vse našete stranke v vseh občinah svoje liste in skrinjice — glasovalo se je s spuščanjem gumijastih kroglic v skrinjice — in je torej politični boj med strankami, za katerimi so tičali različni interesi, v večji ali manjši meri zajel sleherno naselje in pospeševal diferenciacijo volilcev okrog izrazito socialnih in političnih vprašanj, se občinskih volitev niso udeležile vse stranke v vseh občinah, zlasti ne v majhnih, bodisi da niso imele v njih zadosti pristašev ali iz drugih razlogov niso mogle sestaviti liste in jo dati potrditi v uradih ali se niso za majhne občine zadosti zanimale. V mnogih majhnih občinah torej ni bilo podobne politične diferenciacije in boja kakor pol leta prej pri volitvah poslancev v konstituanto. V mnogih takih občinah se je politična borba omejila na tekmovanje dveh-treh list ali na sestavljanje ene in edine liste. Kjer so vložili samo eno listo — a tako je bilo skoraj v polovici slovenskih občin⁵⁰ — je bila ta po zakonu razglašena za izvoljeno in tedaj do glasovanja sploh ni prišlo in s tem ne do štetja glasov o pripadnosti volilcev k posameznim strankam. Politična pripadnost volilcev je ostala tako zakrita. To je prizadelo stranke, ki niso povsod kandidirale, med njimi komunistično, ki ji je bilo kandidiranje zaradi preganjanja sploh otežkočeno. Zato ni mogoče v celoti primerjati volilnih izidov v letih 1920 in 1921 v Sloveniji. Primerjava je mogoča le v posameznostih.

Strnjena podatke o udeležbi političnih strank najdemo edinole v časopisu »Naši zapiski« iz leta 1921, ki je tedaj izhajal pod uredništvom dr. Dragotina Lončarja, Frana Erjavca in Albina Prepeluha. Drugih, boljših ali uradnih podatkov doslej nimamo. Iz teh podatkov sledi, da so se posamezne stranke udeležile volitev v naslednjem številu občin izmed 832, kjer so bile volitve:⁵¹

Slovenska ljudska stranka	799
Jugoslovanska demokratska stranka	64
Jugoslovanska socialnodemokratska stranka	165
Komunistična stranka Jugoslavije	30
Samostojna kmetijska stranka	417
Narodnosocialistična stranka	33
Neopredeljeni	81

Pisec ni navedel virov za te podatke. Kakor smo že zgoraj ugotovili, so nekatere stranke nastopale v posameznih občinah s skupnimi listami, česar iz gornjih podatkov ne moremo razbrati. Tudi ni znano, v kakšnih primerih je pisec prišteval liste k neopredeljenim (morda skupne liste, morda liste s splošnimi oznakami itd.). Podatki torej niso natančni in povsem zanesljivi, vendar nam nakazujejo naslednje:

⁵⁰ Natančnega števila takšnih primerov nimamo. Posredno lahko sklepamo iz podatkov, ki jih priobčujemo spodaj, in iz pisanja Slovenca pred pričetkom volitev, ko je v št. 86 z dne 17. aprila 1921 pisal, da je nad 200 občin »padlo brez boja« v roke SLS in ko je v št. 92 z dne 24. aprila 1921 poročal, da so na Štajerskem od vsega 554 občin prišle 204 občine ali 37% brez volitev v roke SLS. Koliko občin je SKS prevzela brez volitev, podatkov ni.

⁵¹ Glej opombo 40.

1. najaktivnejši sta bili pri občinskih volitvah Slovenska ljudska stranka, ki je kandidirala skoraj v vseh občinah — 96 % — in Samostojna kmetijska stranka, ki je vložila liste v polovici občin. Druge stranke so se udeležile volitev v omejenem številu — od 3,6 % do 20 %;

2. glede na udeležbo SLS in SKS lahko sklepamo, da je od dveh petin do polovice občin imelo samo eno listo, da torej skoraj v polovici občin ni prišlo do glasovanja;

3. komunisti so nastopili v 30 občinah (medtem ko so dejansko nastopili v večjem številu občin in je tržaško »Delo«, ki smo ga že navedli, poročalo o komunistični udeležbi v 40 krajih).

Iz priobčenih podatkov seveda ni videti, v kakšnih občinah, velikih ali majhnih, mestnih, industrijskih ali kmečkih so posamezne stranke nastopale.

O izidu volitev najdemo strnjene podatke prav tako v »Naših zapiskih«.⁵²

Posamezne stranke so pridobile občinske odbornike v naslednjem številu občin:

Stranka	z absolutno večino	Število občin		z manjšino	brez odbornikov
		s polovico	z relativno večino		
		odbornikov			
SLS	528	59	41	171	53
JDS	5	2	6	51	768
Soc. dem.	28	14	12	111	667
Komunisti	4	—	5	21	802
SKS	105	29	15	270	415
NSS	1	—	—	32	799
Neopredeljeni	14	5	5	57	751

Število občinskih odbornikov, ki so jih dobile posamezne stranke, znaša:

SLS	7.654 ali 61,5 %
JDS	292* ali 2,3 %
Socialni demokrati	992 ali 8,0 %
Komunisti	209 ali 1,7 %
SKS	2.619 ali 21,0 %
NSS	125 ali 1,0 %
Neopredeljeni	559 ali 4,5 %
Skupaj	12.450 ali 100,0 %

Tudi za te podatke veljajo zgornje pripombe o nenatančnosti in nezanesljivosti. Še bolj pa zmanjšuje njihovo zanesljivost metoda, ki gradi oceno volitev na številu dobljenih odbornikov, ne pa na številu dobljenih glasov.

Tako sestavljeni podatki pričajo:

1. Slovenska ljudska stranka je dobila 7654 občinskih odbornikov ali 61,5 % in 528 občin ali 63 % (če računamo le občine, kjer je SLS dosegla absolutno večino mandatov).

Določbe volilnega zakona so služile interesom meščanskih strank in jim zagotavljale prednosti. Zato je SLS, katere politični vpliv je nedvomno napredoval od volitev v konstituantu, izvlekla iz »dobrot« volilnega sistema več,

⁵² Glej opombo 40.

* V viru je napačno zapisano 502.

kakor bi ji šlo glede na realno moč. In ko je dobila v roke obsežen županski aparat, si je zagotovila možnost, da v bodoče še bolj napreduje.

2. Samostojna kmetijska stranka je zbrala 2619 ali 21 % občinskih odbor-
nikov, toda absolutno večino odbornikov — in torej občino — je dobila le v
105 primerih ali 12,5 %.

SKS je bila deležna podobnih prednosti kakor SLS, le da v manjšem
obsegu. Torej tudi zanjo zgornji podatki ne pomenijo dejanske politične
veljave. Posredno potrjujejo takšen sklep izidi parlamentarnih volitev leta
1923, ko je SKS zbrala le 11.023 ali 6,16 % glasov,⁵³ medtem ko jih je leta 1920
dobila 33.577 ali 21,2 %.⁵⁴ Njen vpliv je padal.

3. Druge stranke so dobile po 1, 2, 4 in 8 odstotkov občinskih odbornikov.

Tudi te številke ne odražajo resničnega vpliva drugih strank. Kar se tiče
podatkov o komunistični stranki, lahko takoj omenimo, da so znižani, kar
bomo dokazali pozneje. Pisec članka v »Naših zapiskih« je brezvestno prezrl
podatke, ki jih je lahko bral v dnevnem tisku.

Naj povemo, da je bil pisec in sestavljaec podatkov v »Naših zapiskih«⁵⁵
publicist Fran Erjavec, ki se je prav takrat levil iz oficialnega socialista,
pravzaprav pa meščanskega radikalca, v pristaša SLS. Podatki so mu bili
dobrodošli za pretirane slavospeve Slovenski ljudski stranki. Segel je nazaj
v Avstrijo, v leto 1911, ko je prejela SLS pri državnozborskih volitvah v slo-
venskih volilnih okrajih 61 % vseh oddanih glasov ter je ta uspeh primerjal
z izidi občinskih volitev leta 1921, ko je SLS prejela 61 % vseh občinskih
odbornikov, dasi ne bi bil smel primerjati števila glasov s številom občinskih
odbornikov. To mu je bilo potrebno, da pokaže, kako je SLS od novembra 1920,
ko je zbrala samo 36 % oddanih glasov,⁵⁶ napredovala do aprila-maja 1921,
ko naj bi bila spet dosegla predvno moč. Takšna trditev, ki je slonela na
enem samem, neprepričljivem argumentu, je bila očitno pretirana in tenden-
ciozna. Da bi jo podprl, je po svoje tolmačil dogodke in težnje slovenskega
ljudstva, kakor mu je prijalo. Napisal je, da »lanske volitve v konstituanto
niso podale točnega izraza politične opredelitve slovenskega naroda... Vršile
so se preveč pod vplivom vojne psihoze zrevolucioniranih ljudskih mas...«
Zato pa so — po njegovem — občinske volitve izpričale, »da je volil in bo
volil naš narod SLS«, ki ima »nezlomljivo življenjsko moč«, ki je »nositeljica
vsega političnega, gospodarskega in deloma tudi kulturnega napredka našega
naroda«, ki je »točni tolmač zahteve ogromne večine našega naroda v belgrajski

⁵³ Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 29 z dne 27. marca 1923.
Za primerjavo navajamo število glasov, ki so jih dobile SLS, JDS in SKS pri skup-
ščinskih volitvah 1920, 1923 in 1925:

	1920		1923		1925	
	glasov	%	glasov	%	glasov	%
SLS	57.174	36.1	107.976	60.5	105.303	56.8
JDS (SDS)	12.528	7.7	14.664	8.2	23.689	12.6
SKS	33.577	21.2	11.023	6.16	12.322	6.6

(Citirano po Met. Mikužu, Razvoj slovenskih političnih strank v stari Jugoslaviji,
Zgodovinski časopis, IX, 1955, št. 1-4, str. 114 in 152—153).

⁵⁴ Uradni list deželne vlade za Slovenijo, št. 141 z dne 4. decembra in št. 146
z dne 17. decembra 1920.

⁵⁵ Glej opombo 40.

⁵⁶ Glej opombo 54.

konstituantki« in ki — to je pisec zadel — »se zna vedno in ob vsaki priliki spretno prilagoditi duhu in zahtevam časa ter volilcev«. ⁵⁷

V resnici so uspehi SLS mnogo skromnejši, če upoštevamo zgornje ugotovitve in če razčlenimo število oddanih glasov, s čimer se bomo ukvarjali pozneje, čemur pa se je Fran Erjavec previdno izognil. Svojo predvojno moč po številu glasov volilcev je dosegla SLS šele pri parlamentarnih volitvah 18. maja 1923 — 60,5 % vseh oddanih glasov, toda političnega monopola, kakršnega je imela v Avstriji, ni dosegla več; to je preprečil delavski razred.

VII

V katerih krajih je komunistična stranka pri občinskih volitvah v Sloveniji leta 1921 vložila kandidatne liste? Koliko glasov je zbrala?

Na podlagi poročil v dnevnikih, tednikih in drugih listih smo lahko zbrali podatke za 37 občin, v katerih so komunisti kandidirali.

Glede na taktiko komunistov v teh občinah, razlikujemo naslednje:

- a) v 29 občinah so komunisti nastopili s samostojnimi listami;
- b) v občini Lož so komunisti sestavili skupno listo vseh opozicijskih strank proti režimski demokratski stranki;
- c) v občini Zgornja Šiška so komunisti šli v volitve skupno s socialnimi demokrati proti listam meščanskih strank;
- d) v 6 občinah mariborske okolice so komunisti šli v volitve skupno s socialnimi demokrati proti enotni listi združenih meščanskih strank.

Bolj ali manj obsežne podatke imamo za 31 občin, ki so zajete v točkah a), b) in c), medtem ko so podatki za občine, omenjene v točki d), pomanjkljivejši. Zato smo sestavili razpredelnico za prvih 31 občin.

V razpredelnico so vključeni vsi razpoložljivi podatki iz teh občin, za vse stranke, s pripombami glede njihovih morebitnih skupnih nastopov, predvsem število glasov in izvoljenih odbornikov; vire navajam. Vključeni so podatki za Celje in Ptuj, čeprav tu komunistična stranka ni vložila list. Pomembnost teh mest nam to narekuje.

Za nekatere kraje ni podatkov o številu glasov, pač pa o izvoljenih odbornikih; za druge kraje spet imamo število glasov, ni pa števila odbornikov. Večinoma manjka število volilnih upravičencev. V vseh teh primerih je v razpredelnici zvezdica.

Pri skupnih nastopih so glasovi in odborniki zapisani eni stranki, in sicer vodilni v koaliciji.

⁵⁷ Glej opombo 40. Fran Erjavec je zapuščal socialnodemokratske vrste ob istem času kakor sta jih zapustila tudi Albin Prepeluh, dotedanji ideolog slovenske socialne demokracije, in Dragotin Lončar. Vsi trije so od julija leta 1920 dalje urejali »Naše zapiske«, publicistično glasilo socialnodemokratske stranke. V razliko od Frana Erjavca je Albin Prepeluh skupno z Dragotinom Lončarjem ustvaril v začetku l. 1921 gibanje avtonomistov, a nekaj let pozneje (1924) Slovensko republikansko stranko kmetov in delavcev. Idejno razsulo slovenske socialne demokracije je bilo očitno. »Socialna demokracija ni imela nobene, količkaj izdelane družbeno-politične teorije o domači, slovenski družbi. Bivši »njeni« teoretiki — »Zapiskarji« — so svoja dognanja končno odnesli s seboj, ne da bi bili z njimi oplodili socialno demokracijo, ki je ostala v pogledu teoretičnega študija posebne slovenske družbeno-politične resničnosti »tabula rasa« (D. Kermavner v knjigi Albin Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi, str. 541).

Občine	Volilnih upravičencev	Glasovalo vsega	SLS	JDS	Soc. dem.	Komuni- stična partija	SKS	NSS	Drugi
A. Kraji s samostojnim nastopom komunistov									
<i>Mesta</i>									
Ljubljana ⁵⁸	gl. odb.	11158 7688	1554 10	2809 18	808 5	1051 6	140 1	1326 8	—
Maribor ⁵⁹	gl. odb.	4183 2912	469 7	499 7	940 13	525 4	—	679 9	—
Celje ^{60, 60}	gl. odb.	1129 813	108 4	304 12	265 10	ni kand.	—	136 6	—
Ptuj ⁶⁰	gl. odb.*	598 455	120 120	123 123	212 212	ni kand.	—	— 60	—
<i>Ljubljanska predmestja</i>									
Moste ⁶¹	gl. odb.	* 694	204 7	150 5	67 2	273 10	— 61	— 61	—
Vič ⁶¹	gl. odb.	1153 764	254 8	172 5	116 4	222 7	— 61	— 61	—
<i>Ljubljanska okolica</i>									
Ježica ⁶²	gl. odb.	* 304	114 6	—	—	112 6	78 4	—	—
Polje ^{62, 63}	gl. odb.	* 578	209 9	— 63	93 4	158 6	118 5	— 65	—
Borovnica ⁶⁴	gl. odb.	* 283	136 8	—	—	78 4	69 4	—	—
Dobrunje ⁶⁵	gl. odb.	* 732	397 13	164 6	—	101 3	—	— 65	70 2
Log ⁶⁶	gl. odb.	* 99	39 6	—	—	39 6	21 4	—	—
<i>Rudarski revir</i>									
Trbovlje ⁶⁷	gl. odb.	3210 2462	212 3	176 3	345 5	1572 23	—	—	157 2
Zagorje ⁶⁸	gl. odb.	946 650	88 3	62 2	81 3	302 11	—	117 5	—
Aržiše-Izlake ⁶⁸	gl. odb.*	* 534	88	—	51	161	—	—	34
Kotredež ⁶⁸	gl. odb.	* 221	96 7	—	—	125 9	—	—	—
Hrastnik ⁶⁹	gl. odb.*	819 564	93 53	53 53	160 160	242 242	— 69	— 69	16
Dol pri Hrastniku ⁷⁰	gl. odb.	228 189	69 6	—	28 2	52 5	—	—	40 3
<i>Jesenški kraj</i>									
Jesenice ⁷¹	gl. odb.	1239 1005	362 11	118 4	—	400 13	—	125 4	—
Koroška Bela ⁷¹	gl. odb.	642 504	128 6	51 2	60 3	265 13	—	—	—
Dovje ⁷²	gl. odb.	279 201	52 4	53 4	—	96 8	—	—	—
<i>Drugi kraji</i>									
Kamnik ⁷³	gl. odb.	* 410	153 9	168 10	—	43 2	—	—	46 3
Loka pri Zidanem mostu ⁷⁴	gl. odb.	* 428	162 9	62 4	—	148 8	56 3	—	—
Radeče ⁷⁵	gl. odb.	* 576	142 9	—	—	149 10	85 5	—	—
Griže ⁷⁶	gl. odb.	* 303	81 4	—	137 8	31 1	54 3	—	—
Kropa ⁷⁷	gl. odb.	* 130	79 10	—	—	51 6	—	—	—

Občine	Volilnih upravičencev	Glasovalo vsega	SLS	JDS	Soc. dem.	Komuni- stična partija	SKS	NSS	Drugi
Rateče-Planica ⁷⁸	gl. odb.	175 146	61 7	—	—	48 5	37 4	—	—
Bohinjska Bistrica ⁷⁹	gl. odb.	499 381	154 10	116 7	—	111 7	—	—	—
Šentjernej ⁸⁰	gl. odb.	* 657	379 14	—	—	152 5	126 5	—	—
Šentvid pri Stični ⁸¹	gl. odb.	* 293	148 8	—	—	53 5	90 5	—	—
Bukovica (lit. okr.) ⁸¹	gl. odb.	* 84	33 4	—	—	36 4	15 2	—	—
Kresnice (lit. okr.) ⁸²	gl. odb.	* *	* 5	* 7	—	* 4	— 82	— 82	—
B. Kraji z nastopom komunistov v koaliciji									
Lož ⁸³	gl. odb.	* 142	— 85	37 4	— 85	105 12	— 83	—	—
Zg. Šiška ⁸⁴	gl. odb.*	* 374	78	150	— 84	166	— 84	—	—
<i>Skupaj:</i>									
občin v razpredelnici 33;									
občin s kom. kandidati 51;									
glasov v 32 občinah	*	25176	6262	5247	3365	6651	907	2385	363
odbornikov v 29 občinah		654	207	100	59	201	45	32	10

⁵⁸ Slovenski narod, št. 95 z dne 28. aprila 1921, tu in dalje do opombe 84 volilni izidi.

⁵⁹ Število volilnih upravičencev prinaša Slovenec, št. 94 z dne 27. aprila 1921.

⁶⁰ Slovenski Narod, št. 95 z dne 28. apr. 1921. SLS je nastopila skupno z NSS.

⁶¹ Število glasov navajata Naprej, št. 100 z dne 4. maja in Slovenec, št. 100 z dne 4. maja 1921, ki sporoča tudi, da je JDS nastopila skupno z NSS in SKS.

⁶² Slovenec, št. 100 z dne 4. maja 1921. Število odbornikov glej tudi Ljudski glas, št. 19 z dne 11. maja 1921.

⁶³ Slovenec, št. 100 z dne 4. maja 1921. Sporoča tudi, da so socialni demokrati šli v volitve skupno z JDS in NSS.

⁶⁴ Slovenec, št. 101 z dne 5. maja 1921. Število odbornikov glej tudi Ljudski glas, št. 19 z dne 11. maja 1921.

⁶⁵ Slovenec, št. 100 z dne 4. maja 1921, ki sporoča hkrati, da je JDS vložila listo skupno z NSS. Število odbornikov glej tudi Ljudski glas, številka 19 z dne 11. maja 1921.

⁶⁶ Slovenec, št. 100 z dne 4. maja 1921.

⁶⁷ Slovenski Narod, št. 108 z dne 14. maja, izidi občinskih volitev. JDS je nastopila z listo slovenske napredne stranke. Med »drugimi« je bila lista Skupine privatnih namoščencev.

⁶⁸ Slovenec, št. 103 z dne 8. maja 1921. Število odbornikov potrjuje Ljudski glas, št. 20 z dne 18. maja 1921.

⁶⁹ Naprej, št. 111 z dne 19. maja 1921. JDS je šla v volitve skupno s SKS in NSS. Med »drugimi« je uradniška skupina.

⁷⁰ Naprej, št. 108 z dne 14. maja 1921; Slovenec, št. 108 z dne 14. maja 1921; Nova doba, št. 57 z dne 14. maja 1921; odbornike potrjuje Ljudski glas, št. 20 z dne 18. maja 1921. Med »drugimi« je Občinska gospodarska stranka.

⁷¹ Naprej, št. 100 z dne 4. maja 1921 in Slovenec, št. 100 z dne 4. maja 1921; odbornike navaja Ljudski glas, št. 19 z dne 11. maja 1921.

⁷² Naprej, št. 100 z dne 4. maja 1921. Komunisti so svojo listo vložili v imenu Stranke malih obrtnikov in delavcev, demokrati pa Neodvisne gospodarske stranke.

⁷³ Dnevnik Jugoslavija, št. 105 z dne 4. maja 1921 navaja število glasov, Ljudski glas, št. 19 z dne 11. maja 1921 pa število odbornikov.

⁷⁴ Slovenski Narod, št. 108 z dne 14. maja in Nova doba, št. 57 z dne 14. maja 1921. Po poročilu Slovenskega Naroda je JDS nastopila skupno z NSS, a po podatkih Napreja, št. 107 z dne 13. maja 1921 tudi skupno s socialnimi demokrati. Odbornike potrjuje Ljudski glas, št. 20 z dne 18. maja 1921.

⁷⁵ Slovenec, št. 108 z dne 14. maja 1921.

⁷⁶ Nova doba, št. 56 z dne 12. maja 1921.

⁷⁷ Slovenec, št. 102 z dne 7. maja 1921. Odbornike potrjuje Ljudski glas, št. 20 z dne 18. maja 1921.

⁷⁸ Slovenec, št. 103 z dne 8. maja 1921.

⁷⁹ Naprej, št. 100 z dne 4. maja 1921 in Slovenec, št. 100 z dne 4. maja 1921. Število odbornikov potrjuje Ljudski glas, št. 19 z dne 11. maja 1921.

⁸⁰ Slovenski Narod, št. 107 z dne 15. maja 1921 in Slovenec, št. 102 z dne 7. maja 1921.

⁸¹ Slovenec, št. 100 z dne 4. maja 1921. Število odbornikov potrjuje Ljudski glas, št. 19 z dne 11. maja 1921.

⁸² Slovenec, št. 100 z dne 4. maja 1921. JDS je kandidala skupno s SKS in NSS. Število odbornikov potrjuje Ljudski glas, št. 19 dne 11. maja 1921.

⁸³ Slovenski Narod, št. 105 z dne 11. maja 1921. Opozicijske stranke so nastopile skupno; ker je prevladoval vpliv komunistov, iz vrst katerih je bil izvoljen tudi župan, gre podatke šteti v rubriko komunistične stranke.

⁸⁴ Dnevnik Jugoslavija, št. 105 z dne 4. maja 1921. Komunisti so šli skupno s socialnimi demokrati, JDS pa skupno s SKS.

* Ni podatkov.

Zabeležiti moramo posebej, da so na Brezovici v ljubljanski okolici dobili SLS 7, SKS in NSS in komunisti 9 mandatov.⁹⁴ V Guštanju (sedaj Ravne), kjer je bila močna komunistična organizacija, občinskih volitev sploh ni bilo, ampak se je aprila 1921 le preosnoval občinski sosvet. Na podlagi izida volitev v konstituanto so oblasti dodelile: SLS mesto gerenta — F. Kotnika — in 5 zaupnikov, socialnim demokratom 6, NSS in JDS po enega zaupnika; komunisti so bili izključeni iz teh »samoupravnih teles«.⁹⁵

To so podatki, ki jih vsebuje tisk o nastopu komunistične stranke pri občinskih volitvah 1921 v Sloveniji. Zajemajo 37 občin — brez Brezovice.

Če se spomnimo, da je tržaško »Delo« poročalo o kandidatnih listah KPJ v 40 občinah, a naši nepopolni podatki potrjujejo take liste v 37 občinah, tedaj to izpričuje, da je poročilo »Dela« iz leta 1921 verodostojno.

Spisek občin z udeležbo komunistov pri volitvah obsega: mesto Ljubljano in mesto Maribor, ljubljanska predmestja in del ljubljanske okolice, mariborska predmestja in del mariborske okolice, osrednji rudarski revir, jeseniško industrijsko okrožje, Kamnik, železničarsko središče Zidani most in posamezna podeželska središča bivše Kranjske.

Komunisti Slovenije so torej za občinskih volitev leta 1921 nastopili v največjih mestih in njihovih predmestjih ter v najpomembnejših industrijskih središčih s strujenimi delavskimi množicami bojevnih tradicij. To je bil po Obznani brez dvoma pozitiven pojav. Toda vseh industrijskih krajev niso zajeli.

Tako v spisku manjkajo poleg Celja in Ptuja celjska okolica, Mežiška dolina, Velenje, Šoštanj in drugi industrijski kraji na Štajerskem, na bivšem Kranjskem pa Kočevje, Kranj, Tržič. V teh takratnih industrijskih središčih se komunistična partija ni udeležila volitev, kar razkriva politične in organizacijske pomanjkljivosti, zlasti v Kočevju, Kranju, Velenju in Guštanju, kjer je imela stranka številne pristaše. V drugih krajih je obdržala svoj vpliv socialnodemokratska stranka, ki je imela na Štajerskem in Koroškem pomemben uspeh, prvič, zaradi prejšnjih tradicij avstrijske socialne demokracije na tem ozemlju, kamor slovenska socialnodemokratska stranka do leta 1918 sploh ni segala, in drugič, zaradi počasnega prodiranja komunistične stranke v celjskem in ptujskem okrožju ter v Mežiški in Šaleški dolini, ki ga je povrh vsega pretrgala Obznana; le-ta je dajala socialni demokraciji možnost, da se okoristi s prednostmi svojega legalnega delovanja in zopet zbere pristaše, ki jih je leta 1920 že izgubljala.

Razpredelnica z izidom občinskih volitev obsega komaj 33 občin ali štiri odstotke vseh občin, kjer so volili, kar bi lahko sprožilo pomisleke glede tehtnosti analize političnih strank in družbenih odnosov na podlagi podatkov razpredelnice. Toda v teh štirih odstotkih občin je bilo oddano 25.176 ali 16 odstotkov vseh glasov, oddanih v Sloveniji pri volitvah novembra 1920.⁹⁶ Ta šestina volilnih udeležencev je naseljevala najpomembnejša mesta in

⁹⁴ Straža, št. 49 z dne 4. maja 1921, volilni izidi. Ker Straža ne pojasnjuje sorazmerja med komunistično stranko, SKS in NSS, a drugi listi tega podatka sploh nimajo, nismo Brezovice vključili v naše račune.

⁹⁵ Straža, št. 52 z dne 11. maja 1921, dopis iz Guštanja.

⁹⁶ Leta 1920 je volilo v Sloveniji 158.245 volilcev. Glej Uradni list deželne vlade za Slovenijo, št. 141 z dne 4. decembra in št. 146 z dne 17. decembra 1920. Analognih podatkov za občinske volitve leta 1921 ni.

industrijska središča, torej kraje z razvito politično diferenciacijo, značilno za takratne razmere v mestih in delavskih središčih. Toliko bomo podatke kljub fragmentarnosti tudi uporabljali. To dovoljuje določene ugotovitve in sklepe glede na ta središča. Nikakor pa ti podatki ne prikazujejo političnega življenja Slovenije v celoti, zlasti ne na vasi, kjer je prevladoval vpliv SLS in je imela postojanke po vojni nastala Samostojna kmetijska stranka.

VIII

Podatki razpredelnice nam najprej razodevajo vzajemne odnose političnih strank omenjenih mest in industrijskih središč.

Komunistična partija je v občinah, ki jih navaja razpredelnica, zbrala 6651 glasov — relativno večino. V tem omejenem številu občin so komunisti pomenili najmočnejšo stranko ali pomembno silo. To je dejstvo, ki ga ne moremo ne pozabiti ne ignorirati. Pristaši komunizma so šli na volišče in oddali glasove svoji partiji.

Potem prideta obe tradicionalni meščanski stranki: Slovenska ljudska stranka — 6262 glasov in Jugoslovanska demokratska stranka — 5247 glasov.

Druge stranke precej zaostajajo in imajo glasov: socialnodemokratska 3363, narodnosocialistična 2385 in samostojna kmetijska 907. Slučajno nastale volilne skupine so zbrale malenkostno število — 363 glasov.

Te ugotovitve, ponavljamo, veljajo le za omejeno število občin in ne veljajo za Slovenijo v celoti.

Nadalje pričajo podatki razpredelnice o naslednjih dosežkih komunistične stranke:

1. zmagala je z absolutno večino glasov in občinskih odbornikov v sedmih občinah: v Trbovljah, Kotredežu (pri Zagorju), Koroški Beli, Ložu, Studencih, na Pobrežju in v Pekrah pri Mariboru — v zadnjih treh občinah skupno s socialisti pod komunističnim vodstvom;

2. pridobila je relativno večino glasov in odbornikov v dvanajstih občinah: v Mostah, Zagorju, Aržišah-Izlakah, Hrastniku, na Jesenicah, v Dovjem, Radečah, Bukovici, Zgornji Šiški, Rušah, Račah in Radvanju — v zadnjih štirih občinah skupno s socialisti;

3. zavzela je položaj druge najmočnejše stranke v desetih občinah: na Viču, Ježici, v Polju, Borovnici, Logu, Dolu pri Hrastniku, Lokah pri Zidanem mostu, Kropi, Ratečah-Planici in Šentjerneju;

4. ostala je v manjšini kakor je bila leta 1920 v osmih občinah: v Ljubljani, Mariboru, Dobrunjah, Kamniku, Grižah, Bohinjski Bistrici, Šentvidu pri Stični in Kresnicah.

Posebej gre poudariti še, da je stranka v nekaterih kmečkih krajih trdovratno obdržala svoje postojanke. To velja zlasti za Šentjernej na Dolenjskem, Bohinjsko Bistrico, Šentvid pri Stični in Kresnice pri Litiji. Zaslugo za tak izid imajo vaše strankine organizacije. Tako n. pr. so komunisti Šentjerneja po navodilih pokrajinskega vodstva v Ljubljani brez težave zbrali za svojo listo 24 kandidatov za odbornike in prav toliko namestnikov in ker so jim oblasti prepovedale shod, so hodili od vasi do vasi, sklicevali vaše sestanke in med ljudmi delili predvolilni letak Delavsko-kmečke skupine. Zato so dobili skoraj isto število glasov kakor pol leta prej pri volitvah v konstituantno in za občinske odbornike so bili na komunistični listi izvoljeni: Anton Majzelj,

Josip Kos, Franc Jerele (vodja tamkajšnje komunistične organizacije), Franc Smit in Jože Pirkovič.^{96a}

Iz razpredelnice razberemo tudi, da je komunistična stranka pri občinskih volitvah dobila v 28 občinah 201 občinskega odbornika. Ustrezni podatki manjkajo za občine Zgornja Šiška, Aržiše-Izlake in Hrastnik, a prav tako za šest občin mariborskih predmestij in okolice, kjer so komunisti kandidirali enotno s socialnimi demokrati.

Če upoštevamo, da je Partija v 28 občinah pridobila 201 odbornika in da še v 9 občinah ne poznamo števila odbornikov, tedaj poročilu tržaškega »Dela« iz leta 1921 o 320 komunističnih odbornikih v 40 občinah lahko verjamemo.

Naštete uspehe je dosegla komunistična stranka kljub temu, da se je povečala pasivnost volilcev in da so zanjo oddani glasovi v primerjavi z volitvami novembra 1920 padli.

O padcu splošne politične aktivnosti ljudstva pričajo podatki o udeležbi volilcev pri obeh zadnjih volitvah. Za vso Slovenijo primerjalnih podatkov ni. Razpoložljivi podatki, fragmentarni, sestavljeni po občinah kažejo tole:

Volilna udeležba v letih 1920 in 1921

Občine	Vseh oddanih glasov je bilo		Prirastek v %	Padec
	pri volitvah novembra 1920 ⁹⁷	pri občinskih volitvah 1921 ⁹⁸		
Ljubljana	8804	7688	—	13
Ljubljanska predmestja in okolica (Moste, Vič, Ježica, Polje)	3034	2340	—	23
Maribor	2863	2912	2	—
Trbovlje	2850	2462	—	14
Zagorje	790	650	—	18
Jesenice in Koroška Bela	1644	1509	—	8
Sentjernež	798	657	—	18
Šentvid pri Stični	548	293	—	47
Bohinjska Bistrica	439	381	—	14
Skupaj	21770	18892	—	13

Med prvimi in drugimi volitvami je preteklo komaj pet mesecev, pa je na volišča prišlo 13 odstotkov manj volilcev.

Že pri volitvah v ustavodajno skupščino udeležba volilcev ni bila velika — v Sloveniji je dosegla 73,5 %. Ob občinskih volitvah spomladi 1921 je bila še manjša. Celó v Ljubljani, glavnem mestu Slovenije, se je zanimanje za volitve zmanjšalo; občinske odbornike je prišlo volit nad 1100 volilcev manj kakor skupščinske poslance. Od 11.158 volilnih upravičencev se je 28. novem-

^{96a} Podatki po Frančku Sajetu, Revolucionarno gibanje na Dolenjskem v letih 1918 do 1941, nadaljevanje 22, Dolenjski list, št 25 (481) z dne 11. junija 1959 l.

⁹⁷ Slovenec, št. 273/a z dne 29. nov., št. 274 z dne 30. nov. in Slovenski Narod, št. 274 z dne 30. novembra 1920.

⁹⁸ Glej razpredelnico Izid volitev v 33 občinah. Podatkov za mariborsko okolico ni, zato je izostala ustrežna primerjava.

bra 1920 javilo k skrinjicam 78,9 %, ⁹⁹ a 26. aprila 1921 od istega števila upravičencev le 68,9 %. ¹⁰⁰ Na Viču je bilo v volilnih spiskih 1152 oseb, novembra jih je volilo 80 %, ¹⁰¹ a maja 1921 le 66 %. ¹⁰² V Mariboru je znašala udeležba pri občinskih volitvah 70 %, v Zagorju 68 %, v Hrastniku z Dolom 71 % itd., ¹⁰³ torej pod povprečjem leta 1920.

Ta splošna tendenca k pasivnosti je brez dvoma zajela tudi del volilcev, ki so leta 1920 glasovali za komunistično listo.

Vendar so komunistični glasovi bolj padli kot politična aktivnost volilcev nasploh. Razpoložljivi podatki po občinah, spet fragmentarni, so takile:

Število glasov za KPJ v letih 1920 in 1921

Občine	Volitve novembra 1920 ¹⁰⁴	Občinske volitve 1921 ¹⁰⁵	Padeč v %
Ljubljana	1499	1051	30
Ljubljanska predmestja in okolica (Moste, Vič, Ježica, Polje)	979	765	22
Maribor	402	325	19
Trbovlje	1893	1572	17
Zagorje (z Izlakami in Kotredežem)	919	588	35
Hrastnik	320	242	24
Jesenice in Koroška Bela	799	665	17
Šentjernej	158	152	4
Bohinjska Bistrica	92	111	—
Skupaj	7164	5526	23

Komunistična partija je pri občinskih volitvah leta 1921 v primerjavi z volitvami v konstituanto novembra 1920 zgubila povprečno 23 odstotkov glasov ali skoraj četrtino. Glasov je bilo manj skoraj v vseh občinah, kjer je stranka kandidirala in sicer za 4 do 50 odstotkov; le v Bohinjski Bistrici je komunistična kandidatna lista napredovala. Pri tem moramo upoštevati, da smo vzeli občine, kjer so komunisti kandidirali, to se pravi, kjer so se čutili močni.

Komunistični glasovi so padli iz naslednjih vzrokov:

1. revolucionarni val po prvi svetovni vojni je splahnel; revolucionarno razpoloženje med delovnim ljudstvom je ponehaval; ko so izostale revolucionarne preobrazbe, je bilo opaziti med množico znamenja razočaranja, utrujenosti in pasivnosti. Odtod tudi manjša udeležba pri občinskih volitvah l. 1921 kot pri novembrskih volitvah leta 1920;

2. komunistična stranka v Sloveniji, potisnjena v ilegalo, to je v obrambo, iz katere ni mogla spregovoriti ljudstvu zadosti jasno in javno, je pričela izgubljeni vpliv zaradi svoje premajhne aktivnosti, počasne reorganizacije in pomanjkljivega, neučinkovitega odpora splošni ofenzivi vladajočih raz-

⁹⁹ Slovenec, št. 273/a z dne 29. nov. 1920.

¹⁰⁰ Slovenec, št. 94 z dne 27. apr. 1921.

¹⁰¹ Slovenski Narod, št. 274 z dne 30. nov. 1920.

¹⁰² Naprej, št. 100 z dne 4. maja 1921.

¹⁰³ Glej razpredelnico Izid volitev v 33 občinah.

¹⁰⁴ Slovenec, št. 273/a z dne 29. nov. in št. 274 z dne 30. nov. 1920.

¹⁰⁵ Glej razpredelnico Izid volitev v 33 občinah.

redov ter zaradi napačnih ali nezadostno izdelanih političnih stališč glede na nove razmere v državi in v svetu, zlasti glede razvijajočega se nacionalnega odpora zatiranih narodov Jugoslavije.

Pričujoča kritika slabosti, pomanjkljivosti in napak komunistične partije, ob uspehih, ki jih je dosegla, nima namena obrekovati tedanjo partijo, njeno članstvo in vodstvo, še manj zanikati njeno dejavnost, množičnost, uspešnost. Dejstva ostanejo takšna, kakršna so, neodvisno od naše volje. Namen kritike je, da neusmiljeno, brez ozira na posledice in na občutljivost udeležencev, ugotovi dejansko stanje in objektivno resnico ter s tem pomaga ustvarjati zgodovino delavskega gibanja in komunistične partije.

IX

Taktika komunistične partije pri volitvah županov je bila naslednja:

V večini primerov, kjer je imela komunistična stranka večino, absolutno ali relativno, je samostojno kandidirala svoje zastopnike za župansko mesto, ne da bi se spuščala v volilne kombinacije. V občinah, kjer so komunisti dosegli večino, skupno s socialnimi demokrati, so prav tako predlagali svoje pristaše za župana.

V občinah, kjer so imeli večino socialisti, so komunisti podpirali kandidature socialnodemokratske stranke in glasovali za njene kandidate. Zlasti so pripomogli, da je bil socialistični župan izvoljen v Mariboru.

V občinah, kjer so bili komunisti v manjšini, so glasovali bodisi za svoje kandidate ali so se glasovanja vzdržali ter oddajali prazne ali bele glasovnice.

Takšna taktika je ustrezala tedanjemu političnemu položaju in boju komunistov za enotnost delavstva, za pridobitev večine delovnega ljudstva.

Za izvolitev župana je bila potrebna absolutna večina odbornikov. Šele če pri glasovanjih ni prišlo do takšne večine, se je dopuščala ožja volitev med kandidatoma, ki sta dobila največ glasov. Za izid ožjih volitev je bila zadostna navadna večina. Nekaj komunističnih županov — na Viču, na Jesenicah, v Zagorju in drugod — je bilo izvoljenih prav pri ožjih volitvah. Dogajalo se je, da so socialnodemokratski odborniki v takem primeru glasovali za komunističnega župana.

Volitve župana so bile maja in junija 1921. Podatki iz časnikov in časopisov pričajo, da je komunistična stranka dobila župane v naslednjih štirinajstih občinah: Trbovlje,¹⁰⁶ Zagorje,¹⁰⁷ Aržiše-Izlake,¹⁰⁸ Kotredež,¹⁰⁹ Moste,¹¹⁰

¹⁰⁶ Slovenski Narod, št. 124 z dne 5. jun. 1921, dopis Novi župan v Trbovljah; Naprej, št. 124 z dne 4. jun. 1921, vest Volitev župana in 11 občinskih svetovalcev v Trbovljah; dnevnik Jugoslavija, št. 132 z dne 5. jun. 1921, vest Županske volitve na deželi; Nova doba, št. 65 z dne 4. jun. 1921, dopis iz Trbovelj.

¹⁰⁷ Naprej, št. 111 z dne 19. maja 1921, dopis iz Zagorja ob Savi; Delavske Novice, št. 3 z dne 11. nov. 1921, dopis iz Zagorja; Jutro, št. 116 z dne 18. maja 1921, domače vesti.

¹⁰⁸ Slovenec, št. 118 z dne 28. maja 1921, vest V občini Aržiše; dnevnik Jugoslavija, št. 126 z dne 29. maja 1921, vest iz Aržiš.

¹⁰⁹ Alojz Hočevar, Zagorje, ustni vir.

¹¹⁰ Slovenski Narod, št. 110 z dne 18. maja 1921, vest Občinska uprava v Mostah v komunističnih rokah; Nova doba, št. 59 z dne 21. maja 1921, vest V Mostah.

Vič,¹¹¹ Jesenice,¹¹² Koroška Bela,¹¹³ Dovje,¹¹⁴ Radeče,¹¹⁵ Lož,¹¹⁶ Studenci,¹¹⁷ Pobrežje¹¹⁸ in Ruše.¹¹⁹

V takratnem tisku beremo tudi o komunističnih županih v Pekrah pri Mariboru¹²⁰ in Račah pri Mariboru.¹²¹ Toda naslednje dni so isti listi pisali, da sta župana omenjenih krajev socialna demokrata, a ne komunista. Zaradi nasprotujočih si trditev se moramo zaenkrat vzdržati sodbe o teh županih.

Doslej nimamo podatkov, kako so potekle volitve župana v rudarskem kraju Hrastniku, kjer so komunisti dobili relativno večino glasov in polovico mandatov in je torej bilo mogoče, da pri volitvah zmaga komunistični kandidat.

Tržaškemu »Delu« iz leta 1921, ki je poročalo o šestnajstih komunističnih županih v Sloveniji, gre torej verjeti; morda se je zmotilo za enega, kvečjemu za dva župana.

Spomnimo se, da si je delavstvo v socialnodemokratskem razdobju (1896 do 1919) pridobilo samo eno občino — Idrijo leta 1911. Rudarji rudnika živega srebra so bili prva delavska četa na Slovenskem, ki je izbojevala socialistični občinski odbor z rdečim županom Ivanom Štrausom na čelu. Ta odbor je deloval do prve svetovne vojne, ko je oblast občinski odbor razpustila. Drugih rdečih občin ni bilo do leta 1921, ko jih je delavstvo pod vodstvom komunistov osvojilo celo vrsto. Komunistična stranka se je razvijala v tempu, ki je bil mnogokrat hitreje in uspešneje od razvoja socialne demokracije.

Leta 1920 je Komunistična partija Jugoslavije, tedaj še legalna, dosegla velike uspehe pri občinskih volitvah v Srbiji in na Hrvaškem. Mesta Zagreb, Beograd, Vukovar, Kragujevac in mnogo drugih so dobila rdeče, komunistične župane. V Sloveniji je Partija nekoliko skromnejše uspehe dosegla spomladi leta 1921, ko je že veljala Obznana. Kljub preganjanju, ki je stranko oviralo, kljub težavam, ko se je reorganizirala za ilegalno delovanje, kljub zaostajanju, ko ni določila nove politike, različne od tiste, sprejete na Vuko-

¹¹¹ Slovenski Narod, št. 112 z dne 20. maja 1921, vest Komunist-župan na Viču; Jutro, št. 117 z dne 19. maja 1921, domače vesti; dnevnik Jugoslavija, št. 118 z dne 20. maja 1921, vest na Viču; Nova doba, št. 59 z dne 21. maja 1921, vest Na Viču.

¹¹² Delo, Trst, št. 150 z dne 11. maja 1922, Pismo jugoslovanskega sodruha (z Jesenic na Gorenjskem); Janez Mlakar, Senčur, ustni vir.

¹¹³ Prav tam in Slovenec, št. 119 z dne 29. maja 1921, dopis iz Koroške Bele.

¹¹⁴ Delo, Trst, prav tam.

¹¹⁵ Slovenec, št. 125 z dne 3. jun. 1921, dopis iz Radeč.

¹¹⁶ Slovenec, št. 125 z dne 3. jun. 1921, dopis iz Loža; Marcel Žorga, Ljubljana, ustni vir.

¹¹⁷ Slovenski Narod, št. 120 z dne 1. jun. 1921, vest Komunistični župan v Studencih pri Mariboru; Novi čas, št. 150 z dne 11. jun. 1921, dopis iz Studencev; dnevnik Jugoslavija, št. 137 z dne 11. jun. 1921, dopis Eden, ki bi bil rad to, kar ni; Tabor, št. 122 z dne 2. jun. 1921, vest V Studencih.

¹¹⁸ Tabor, št. 123 z dne 3. jun. 1921, vest V Pobrežju pri Mariboru; Nova doba, št. 65 z dne 4. jun. 1921, vest V Pobrežju; Jutro, št. 130 z dne 3. jun. 1921, domače vesti.

¹¹⁹ Novi čas, št. 150 z dne 11. jun. 1921, dopis iz Ruš; dnevnik Jugoslavija, št. 132 z dne 5. jun. 1921, vest Županske volitve na deželi; Enakost, št. 23 z dne 28. maja 1921, vest Naši župani; Tabor, št. 113 z dne 21. maja 1921, dopis Komunistični župan v Rušah.

¹²⁰ Tabor, št. 116 z dne 25. maja in št. 117 z dne 26. maja 1921, vest V Limbušu in vest Pekre pri Mariboru.

¹²¹ Tabor, št. 124 z dne 4. jun. 1921, vest Župan v Račah.

varskem kongresu junija 1920, je stranka v Sloveniji, za leto dni mlajša od Partije v drugih pokrajinah, pri občinskih volitvah 1921 obdržala v glavnem svoje politične postojanke v krajih, kjer je in kolikor je leta 1920 utegnila svoj veliki vpliv zasidrati s čvrsto organizacijo. Trajni činitelji, ki določajo moč in usmerjenost delavskega razreda — položaj v proizvodnji, pridobljene pravice, izšolanost in drugo — so v Sloveniji še vedno delovali v korist komunistične stranke. Izkazala se je tudi miselnost slovenskega industrijskega in obrtniškega delavstva z dolgotrajno proletarsko in socialistično tradicijo. Ko se je odločilo za komunistično partijo, tega ni storilo iz trenutnih konjunktornih pobud, slučajno ali priložnostno, ni trenutno vzplamtelo in se potem hitro ohladilo, kakor to dela malomeščanstvo zaradi svojega vmesnega položaja v družbi in tudi ne za kratko dobo iz mode ali zaradi modernističnih špekulativnih poskusov; storilo je to iz globoko razumljenih razrednih interesov in prizadevanj, trajno in nepreklicno ter v čvrstem zaupanju, da bo kos izpolniti svoje zgodovinske naloge in doseči svoje družbene namene. Komunisti so — za razliko od socialnih demokratov — odkrito, dosledno in brez strahu izrazili te naloge in namene ter se zanje požrtvovalno bojevali: šlo je za strmoglavljenje kapitalističnega reda, za prevzem oblasti, to je socialistično revolucijo in diktaturo proletariata, skladno z najnovejšimi izkušnjami v svetu — z nauki oktobrske socialistične revolucije in mednarodnega delavskega gibanja.

Zabeležiti moramo tudi, da so hrvatski komunisti v Zagrebu leta 1921 pri občinskih volitvah izgubili presenetljivo veliko glasov. Od večinske stranke, ki je dobila marca 1920 župana, so zdrknili zagrebški tovariši na položaj neznatne manjšine. O tem pričajo naslednji podatki:

	Leta 1920 ¹²²		Leta 1921 ¹²³	
	glasov	odbor.	glasov	odbor.
Komunistična partija Jugoslavije	7011	20	1074	2
Radičevci	449	1	15297	36
Demokrati	1882	5	2545	6

in tako dalje.

Na položaj komunistične stranke na Hrvaškem je negativno delovalo več činiteljev, ki smo jih našli v prvem poglavju, predvsem objektivne težave, nastale zaradi hude reakcije, ki je pogosto z vojsko zatirala delavske in kmečke revolucionarne nastope; negativno je vplivalo tudi zmotno stališče KPJ glede nacionalnega gibanja zatiranih narodov in to v času, ko se je narodni odpor na Hrvaškem izredno hitro in mogočno širil.

V Kragujevcu, kjer so leta 1920 komunisti izvojevali večino glasov, so pri občinskih volitvah aprila 1921 zbrali le 71 glasov, medtem ko je dobila združena demokratsko-radikalna lista 1040 glasov.¹²⁴

Navedeni podatki nazorno potrjujejo, da Obznana v vseh pokrajinah ni enako učinkovala, da je delavstvo raznih pokrajin različno obvarovalo ali izgubljalo svojo moč in pridobitve izpred splošne ofenzive kapitalističnega

¹²² Slovenski Narod, št. 67 z dne 23. marca 1920, novica Občinske volitve v Zagrebu.

¹²³ Avtonomist, št. 36 z dne 12. dec. 1921, Občinske volitve v Zagrebu.

¹²⁴ Jutro, št. 100 z dne 28. aprila. 1921, beležka Poraz komunistov v Kragujevcu.

razreda na delovno ljudstvo. O enakomernem, enakovrednem ali istovetnem razvoju delavskega gibanja in komunistične partije v tedanjem razdobju ne moremo govoriti.

X

Največji uspeh pri občinskih volitvah leta 1921 je dosegla KPJ v Trbovljah, središču premogovne industrije, starem proletarskem ognjišču, v rdeči dolini, znani po svoji revolucionarnosti. Hkrati so bile Trbovlje po velikosti tretja občina v Sloveniji, takoj za Ljubljano in Mariborom.

Trboveljskim volilcem se je predstavilo pet kandidatnih list: Delavsko-kmečka republikanska stranka (komunisti) z nosilcem liste Karlom Vebrom, rudarjem; Jugoslovanska socialnodemokratska stranka z nosilcem liste Ivanom Krušičem, ključavničarjem; Slovenska ljudska stranka z nosilcem liste Stankom Kešetom, rudarjem; Stanovsko-napredna gospodarska stranka (demokrati) z nosilcem liste Josipom Goropevškom, posestnikom; Strokovna skupina privatnih nameščencev z nosilcem liste Ivanom Supanom, kanclistom.¹²⁵ Komunisti so imeli 3. aprila svoj volilni shod.¹²⁶

Na volišče je v primerjavi z novembrom 1920 prišlo 14 odstotkov manj volilcev, komunistični glasovi pa so padli le za 17 odstotkov, manj kot v Ljubljani, Mariboru, sosednem Zagorju ali Hrastniku, manj od povprečja 23 odstotkov, za kolikor so padli komunistični glasovi v občinah, kjer je kandidirala KPJ (glej razpredelnico). Od 1893 komunističnih volilcev leta 1920 je pri občinskih volitvah v skrinjico komunistov zopet spustilo gumijasto kroglico 1572 zvestih pristašev.

Volitve v Trbovljah so bile med zadnjimi v Sloveniji — ne po naključju! — in oblasti so jih določile na delavnik, kar je bilo za zaposlene neugodno, in sicer v četrtek 12. maja 1921. Izid je bil naslednji:¹²⁷

	Glasov		Obč. odbor.
	število	%	
Komunisti (kot Delavsko-kmečka republikanska skupina)	1572	63.8	23
Socialni demokratje	345	14.0	5
Slovenska ljudska stranka (klerikalci)	212	8.6	3
Demokratje (kot napredna gospodarska stranka)	176	7.2	3
Skupina privatnih nameščencev	157	6.4	2
Skupaj	2462	100.0	36

Prepričljiva zmaga trboveljskih komunistov je presenetila vladajoče kroge; zato so oblasti odlašale s sklicanjem prve seje novega občinskega odbora do 30. maja. Ta dan so se v občinski hiši zbrali novi občinski odborniki, povečini rudarji, iz družin, proletarskih že več rodov. Navzočih je bilo 33 odbornikov, manjkali so trije, izvoljeni na komunistični listi: Jože Gorjanc, ki je sedel

¹²⁵ Nova doba, št. 54 z dne 7. maja 1921, vest iz Trbovelj.

¹²⁶ Straža, št. 37 z dne 6. aprila 1921, dnevne vesti.

¹²⁷ Slovenski Narod, št. 108 z dne 14. maja 1921, izid občinskih volitev; Naprej, št. 107 z dne 15. maja 1921, izidi volitev.

v preiskovalnem zaporu v Celju, Robert Rinaldo, ki je iskal dela izven Trbovelj, kajti doma se ga zanj ni našlo, in Miha Koren, tedanji skupščinski poslanec, ki se je nahajal v Beogradu. Prišel je tudi »varuh« reda, okrajni glavar Pinkava iz Celja. Že pri prvem glasovanju je dobil komunistični kandidat Jurij Hacin 20 glasov, Ivan Zupan (pristaš SLS) dva, in Martin Gričar, tudi od SLS, en glas. Deset glasovnic je bilo praznih.¹²⁸ Tako je postal proletarski sin in rudarski delavec Jurij Hacin, rojen 21. aprila 1889 v Trbovljah, socialni demokrat še pred prvo svetovno vojno in eden starejših trboveljskih komunistov, prvi komunistični župan Trbovelj.

Za podžupana je bil z 21 glasovi izvoljen Franc Podstudenšek, a za svetovalce Al. Grčar, Franc Čekada, Ivan Gričar, Franc Bedenik, Franc Bogve, Miha Koren, Matevž Aškerc, Ivan Jazbec, Karel Veber in Ivan Kačnik — vsi s komunistične liste.¹²⁹

Proti komunističnemu županstvu v Trbovljah so demokrati, ki so se odlikovali tedaj s skrajno reakcionarno politiko, pričeli gonjo najodurnejše vrste.

Tako je pisalo demokratsko glasilo »Slovenski Narod«¹³⁰ v dopisu iz Trbovelj: »Tu je bil izvoljen za župana komunist Hacin, rudar v Trbovljah, za podžupana pa pristaš iste stranke Podstudenšek, rudar iz Hrastnika, znan pod imenom »Masa nieder!«. Soudeleženci lanskega komunističnega napada na železnico so namreč pripovedovali, da je hrastniške četnike baje vodil Podstudenšek in jim poveljeval z besedami: »Masa nieder« in »Masa, naprej«...«

Morda so posameznosti iz življenjepisa Franca Podstudenška resnične — vsekakor niso nečastne! — toda »Slovenski narod« jih je navajal z očitnim ovaduškim namenom, da bi se obnovilo preganjanje, ki so ga že leto prej brezuspešno začeli in morali odnehati.

Polna žalitev, podtikanj, natolcevanj je naslednja hujskaška beležka v demokratskem listu »Nova doba« iz Celja:¹³¹

»Županske volitve v Trbovljah so torej končane. Pa kako! ... Ena največjih občin na Slovenskem je v rokah, da ne rečemo popolnih analfabetov, ki nimajo niti trohice inteligence, pač pa imajo po nemškutarskem komunistu Korenu v glavi vlito sovraštvo zoper vse, kar je *slovensko in jugoslovensko-državno*. Slišali smo, ... da so vsi občinski svetovalci, t. j. 11 *fantov* z županom na čelu sami najzagrizenejši komunisti, strastni privrženci Korena in Kačnika in soudeleženci pri lanskih rabukah proti državi, ki so razdirali železnico in hoteli obesiti gerenta Mrcino, rudniškega ravnatelja in župnika. Toda ta nakana se je preprečila s pravočasnim rešilnim prihodom srbskih čet v Trbovlje. Takim ljudem naj zaupamo *večmilijonsko vrednost občinskega premoženja*, od katerih niti eden ne more žirirati za par sto kron?! Niti eden ni trboveljski rojak, ampak sami tujci, od vseh štirih vetrov skupaj prinešeni, katerih nihče domačinov ne pozna.« (Podčrtalo uredništvo »Nove dobe«.)

Podoben hujskaški člančič je priobčilo tudi režimsko, demokratsko »Jutro« v št. 131 z dne 4. junija 1921 in v njem pripomnilo: »Prepričani smo, da bo vlada onemogočila teroristični režim tukaj vladajoče stranke...«

¹²⁸ Naprej, št. 124 z dne 4. jun. 1921, Volitev župana in 11 občinskih svetovalcev v Trbovljah; dnevnik Jugoslavija, št. 132 z dne 5. jun. 1921, Županske volitve na deželi.

¹²⁹ Naprej, prav tam.

¹³⁰ Slovenski Narod, št. 124 z dne 5. jun. 1921, Novi župan v Trbovljah.

¹³¹ Nova doba, št. 65 z dne 4. jun. 1921, dopis Iz Trbovelj.

V navedenem dopisu »Nove dobe« ni težko ločiti laži od resnice. Tako je na primer res, da je leta 1920 le vojaška sila — in sicer sila srbskih čet — zatrla »trboveljsko republiko«. Toda glavno resnico razodeva silna skrb, da bi se »večmilijonska vrednost občinskega premoženja« pričela uporabljati na blagor rudarskega prebivalstva, ne pa v korist kapitalističnega podjetnika v osebi delniške Trboveljske premogokopne družbe in od nje odvisnih domačih kapitalističev. Za to je tudi šlo! Trboveljska premogokopna družba, anonimni inozemski kapital, lastnica rudnika in vseh glavnih industrijskih naprav v Trbovljah, ni samo izkoriščala v proizvodnji zaposlenih delavcev, temveč je uživala še razne prednosti, tako je plačevala le malenkostne občinske davščine, kar ji je ustvarjalo dodatne dobičke. Občina, kjer so dotlej nemoteno gospodarili slovenski malomeščani in meščani, ni nikdar in nikoli nastopila v zaščito domačega, slovenskega delavstva in zoper nenasiljivo tujo kapitalistično družbo. Nasprotno, stregla je tej družbi in spregledovala vse njene grehe in zločine nad ljudstvom. In ko je na občino prišel komunistični župan, so hlapci tujege in domačega kapitala dvignili vik in krik ter zmerjali delavce z analfabeti, nemškutarji, tujci itd.

Rudarsko delavstvo je živelo tedaj v hudih razmerah. Razgibanost političnega življenja po prvi svetovni vojni domá in v svetu je nanj vplivala revolucionarno. Od tod odpor, ki ga je usmerjala visoka politična zavest, strastna želja po socialnih spremembah in odlična organizacija v obliki partije, sindikatov, mladinskih, prosvetnih in drugih društev. Ta odpor je v revolucionarnem valu ustoličil v občini novo rdeče županstvo.

Da prikazemo težke razmere rudarskega prebivalstva, h katerim je bila slovenska buržoazna gospoda popolnoma gluha, navajamo samo podatke o stanovanjskih razmerah trboveljskih rudarjev. Prav tedaj, v začetku l. 1921, je po pooblastilu zdravstvenega sveta za Slovenijo njegov delegat dr. Janez Plečnik pregledal stanje rudarskih stanovanj v Trbovljah, ki so bila last Trboveljske premogokopne družbe. V poročilu, ki ga je sestavil, navedeno in stvarno navaja podatke, ki pričajo o obupnih stanovanjskih razmerah in prihaja zato tudi do sklepov, da so nujne radikalne spremembe. Iz teh zaključkov posnemamo naslednje:

»... Ta stanovanja ne ščitijo stanovalcev pred sovražnimi naravnimi napadi, ta stanovanja ubijajo naš rod, so mlini, v katere mečemo lastno meso in nam več škodujejo kot nam koristijo milijoni, izkopani iz rudnikov.

... Vprašanje je, kako je mogoče, da je do tega prišlo. Odgovor je samo eden: Blesk velekapitala je omamnil oči javnih funkcionarjev in javni funkcionarji niso videli več črk postave, niso znali več brati; le slišali so še. Ker pa niso šli med rudarje, so slišali le še besede rudniških lastnikov in žvenket rudniških cekinov.

Vprašajmo se, kako bi bilo mogoče stanovanja rudarjev izboljšati.

Ko bi bil prepričan, da bi oblast z vso strogostjo izsilila izvedbo stanovanjskih predpisov, bi nasvetoval, naj vlada pošlje v rudniški trboveljski revir polk vojakov in par vagonov petroleja; polijejo naj hiše s petrolejem in naj uničijo vse, kar bi spominjalo na te hiše.«

Ker pa dr. Plečnik ne zaupa oblasti, meni, da je ta njegov predlog »neizvedljiv« in predlaga zato minimalne ukrepe:

»1. Vlada ... naj prisili Trboveljsko družbo, da sezida za dve tretjini tega števila (rudarjev, F. K.) nova stanovanja ...

2. Za drugo tretjino naj se predelajo stanovanja v sedanjih hišah...¹³²
Komentar ni potreben. Poudarimo le, kako je dr. Janez Plečnik poštežno ugotovil, da je »blesk velekapitala« »omamil« slovenske oblastnike, da so postali gluhi za »naš rod« in služili le rudniškim lastnikom, za »žvenket rudniških cekinov«.

Slovenski oblastniki so razveljavili županske volitve v Trbovljah in razpustili občinski svet.

Jurij Hacin piše v svojih spominih: »Kmalu smo dobili, jaz in drugi odborniki, sporočilo od okrajnega glavarstva: Ker ste bili tega in tega dne izvoljeni za župana na listi Delavsko-kmečke republikanske stranke, se vam vaš mandat razveljavi, ker se smatra za komunističnega. Tako je prišel iz Ljubljane za gerenta Mrcina, klerikaliec.« Hacin se tudi spominja, da so se rudarji dogovarjali, kako bi zasedli občino in ustoličili župana, toda do tega ni prišlo.¹³³

Komunistu niso dovolili županiti. Ljudsko voljo so poteptali...

XI.

V sosednem rudarskem kraju so vse tri občine Zagorje, Aržiše-Izlake in Kotredež izvolile rdeče župane.

V Zagorju so izvolili rudarja Alojza Koprivo,¹³⁴ komunista. Od drugih odbornikov poznamo imena komunistov A. Gorška, železničarja, in Martina Repovža, rudniškega strojnika in namestnika načelnika zagorske gasilske družine, ter nekaterih zastopnikov drugih strank: Melhiora Čobala, socialnega demokrata, Trebušaka in Juga, narodna socialista, Korbarja, demokrata in Prosenca, pristaša SLS.¹³⁵

Novi občinski odbor je imel po izvolitvi župana še eno sejo dne 15. maja,¹³⁶ na kar so ga razpustili, a župan Alojz Kopriva, ki ga je rudnik odpustil z dela, je moral Zagorje zapustiti. »Delavske Novice« so kasneje pisale: »... Tako so izgnali našega pri zadnjih volitvah izvoljenega župana. On je moral iti s trebuhom za kruhom...«¹³⁷ Umrli je v Nemčiji.

O županskih volitvah v Aržišah-Izlakah so poročali listi naslednje:

»V občini Aržiše je izvoljen županom Matej Čebin, rudar, komunist, ker so pri ožji volitvi volili odborniki SKS komunist, komunisti pa podžupana Alojzija Ašiča, SKS-gostilničarja in trgovca.«¹³⁸

»V Aržišu pri Zagorju je izvoljen komunist Matej Čebin.«¹³⁹

»... je bil pri nas izvoljen za župana komunist, rudar Matevž Čebin. Pripomogli so mu do tega pristaši JDS, ki so pri ožji volitvi med komunistom in klerikalcem oddali svoje glasove komunistu, za to so dobili podžupana in enega občinskega svetovalca, medtem ko imajo komunisti poleg župana še tri

¹³² Avtonomist, št. 5 z dne 9. maja 1921, Poročilo delegata zdravstvenega sveta za Slovenijo.

¹³³ Arhiv IZDG, fond spominov.

¹³⁴ Alojz Hočevar, Zagorje, ustni vir.

¹³⁵ Naprej, št. 111 z dne 19. maja 1921, dopis Zagorje ob Savi; Slovenski Narod, št. 127 z dne 9. jun. 1921, dopis Zagorje ob Savi.

¹³⁶ Naprej, prav tam.

¹³⁷ Delavske Novice, št. 5 z dne 11. nov. 1921, dopis iz Zagorja.

¹³⁸ Slovenec, št. 118 z dne 28. maja 1921, dopis V občini Aržiše.

¹³⁹ Dnevnik Jugoslavija, št. 126 z dne 29. maja 1921, dopis.

svetovalce. Pristaši NSS in JSDS so oddali prazne glasovnice. Pred volitvijo so izdali komunisti parolo: boj kapitalizmu!...¹⁴⁰

»... Dopisnik (dnevnik »Jugoslavije«, št. 136. F. K.) laže, da so pristaši JDS pripomogli komunistu M. Čebinu do županskega stola in da so zato dobili podžupana in enega svetovalca...¹⁴¹

V občini Kotredež je postal župan Martin Drnovšek, po domače Franck, maloposestnik in rudar.¹⁴²

Tudi občinska odbora v Aržišah-Izlakah in Kotredežu je oblast razpustila.

V Mostah, predmestju Ljubljane, je postal župan Fran Skobl, nameščeneec, tajnik železničarskega sindikata, komunist. O tem so pisali takole:

»Občinska uprava v Mostah v komunističnih rokah. Na dnevnem redu občinske seje v Mostah, kjer imajo komunisti 11, klerikalci 7 in gospodarska stranka 5 odbornikov, so bile danes volitve župana in občinskih svetovalcev. Pri tretjem glasovanju je bil izvoljen za župana z 12 glasovi komunist Fran Skobl, privatni uradnik. Tudi občinski svetovalci so sami komunisti. Da li bo vlada trpela komunističnega župana, je vprašanje...¹⁴³

»V Mostah pri Ljubljani je županom izvoljen komunist Franc Skobel. Vprašanje je, če bo potrjen.¹⁴⁴

Nekatere nadrobnosti navaja še živeči France Skobel v svojih spominih:

»Ko smo se na dan konstituiranja občinskega odbora pred pisarno razgovarjali, je pristopil k nam, komunistom, pristaš NSS Bitenc z vprašanjem, če imamo kakšen dogovor s klerikalci in ker smo to zanikali, nam je ponujal koalicijo z njimi, JDS in NSS, kar smo pa istotako odločno odklonili. Socialna demokrata sta od svoje stranke dobila navodila, naj glasujeta in sodelujeta z nami.

Ko je bil občinski odbor konstituiran in seja končana, so tako klerikalci kakor jutrovcji na vrat na nos pohiteli na okrajno glavarstvo in zahtevali razpust novega občinskega odbora, ker je komunističen.

Dobra dva meseca kasneje je bil občinski odbor res razpuščen...^{144a}

O komunističnem županu na Viču pri Ljubljani beremo:

»Na Viču je bil izvoljen za župana komunist Rudolf Gale, — »Novi čas« in »Slovenec« ga previdno imenujeta »republikanec«, — za podžupana pa socialni demokrat Klemenčič. Poleg Most ima torej tudi Vič svojega komunističnega župana. No, zdi se, da ne bo boljševiski župan dolgo osrečeval viške občine, ker vlada baje ne namerava potrditi izvolitev komunistov za župane.¹⁴⁵

»Pri županskih volitvah dne 17. maja na Viču pri Ljubljani je bil izvoljen za župana komunist Rudolf Gale.¹⁴⁶

Tako v Mostah kakor na Viču so imeli komunisti le relativno večino glasov in odbornikov. K izvolitvi župana iz njihovih vrst je pripomogla bodisi ne-

¹⁴⁰ Dnevnik Jugoslavija, št. 136 z dne 10. jun. 1921, dopis Aržiše pri Zagorju.

¹⁴¹ Tednik Domovina, št. 25 z dne 24. jun. 1921, dopis Aržiše pri Zagorju.

¹⁴² Alojz Hočevar, Zagorje, ustni vir.

¹⁴³ Slovenski Narod, št. 110 z dne 18. maja 1921. Dopisnik je pozabil navesti, da sta bila še dva odbornika socialna demokrata (glej razpredelnico).

¹⁴⁴ Nova doba, št. 59 z dne 21. maja 1921, dopis V Mostah.

^{144a} Arhiv IZDG, fond spominov.

¹⁴⁵ Slovenski Narod, št. 112 z dne 20. maja 1921, vest Komunist — župan na Viču. Rudolf Gale je bil železniški strojevodja.

¹⁴⁶ Jutro, št. 117 z dne 19. maja 1921, domače vesti; Nova doba, št. 59 z dne 21. maja 1921, dopis Na Viču.

enotnost nasprotniških odbornikov ali podpora socialnodemokratskih odbor-
nikov. Uspeh komunistov pri občinskih volitvah je namreč primoral vodstvo
JSDS, da določi svoje »razmerje do komunistov«, o čemer je sprejelo poseben
sklep. »Naše načelstvo — je pisalo socialnodemokratsko glasilo — je s tem
sklepom le priznalo komunistično stranko za stranko delovnega ljudstva, s
katero smemo sklepati kompromise v obrambo proti skupnemu sovražniku
kapitala...«¹⁴⁷ Odklanjalo je »vsak kompromis s katerokoli meščansko
stranko« in dopuščalo »samo eventualne kompromise s komunistično
stranko«.¹⁴⁸ Treba je pripomniti, da se ponekod zastopniki JSDS zaradi svo-
jega antikomunizma niso ravnali po teh navodilih (na primer v Trbovljah).

Na Jesenicah je postal župan Tone Žnidar, kovinar,¹⁴⁹ v Koroški Beli pa
Blaž Kemperle, valjar,¹⁵⁰ oba izvoljena na komunistični listi. Ime komunistič-
nega župana na Dovjem je utonilo v pozabo.

V Radečah pri Zidanem mostu, kjer so imeli komunisti v občinskem od-
boru relativno večino, je pri županskih volitvah »prodril pri ožji volitvi z
enim glasom večine komunist Franc Martinšek«.¹⁵¹ »Doselej so bile Radeče
klerikalna trdnjava, sedaj pa so tam gospodarji komunisti. Pri županskih
volitvah 1. junija je bil namreč izvoljen za župana komunist Martinšek z
Vrhovega.«¹⁵²

V Ložu so izvolili za župana Friderika Bravca.¹⁵³ Bravec se je iz vojnega
ujetništva v Rusiji vrnil kot komunist in je v domačem kraju združil vse
opozicionalne sile zoper režimsko demokratsko stranko.¹⁵⁴

XII

Zelo oster politični boj se je vnel za občine mesta Maribora in okoliških
krajev.

Volitve so bile 24. aprila v Mariboru in 8. maja v mariborski okolici. V boj
so stopile vse tedanje slovenske politične stranke, kar je pričalo o izraziti
politični diferenciaciji. Prevladovala pa so socialne težnje, zato je prihajalo
do koncentracije delavstva in njegovih strank in deloma do koncentracije
meščanskih slojev in njihovih strank, vendar so se v to razredno razmejitev
zajedle še nacionalistične strasti v takrat narodno neenotnem mariborskem
okrožju z znatno nemško manjšino.

V Mariboru samem je socialnodemokratska stranka dosegla relativno ve-
čino in pri županskih volitvah tudi župana. Za socialnodemokratskega župana
Grčarja so skladno s taktiko enotnosti delavstva glasovali tudi komunisti, ki
so bili v manjšini s štirimi odborniki,¹⁵⁵ to so bili Ivan Krajnik, kotlar, Anton
Peperko, mizar, Franc Smasek, vlakovodja in Franc Kitak, kotlar.¹⁵⁶ Za pod-

¹⁴⁷ Ljudski glas, št. 18 z dne 4. maja 1921, članek Naše razmerje do komunistov.

¹⁴⁸ Prav tam, članek Volitve.

¹⁴⁹ Janez Mlakar, Šenčur, ustni vir.

¹⁵⁰ Slovenec, št. 119 z dne 29. maja 1921, dopis Koroška Bela.

¹⁵¹ Slovenec, št. 123 z dne 3. jun. 1921, dopis Radeče.

¹⁵² Domovina, št. 23 z dne 10. jun. 1921, dopis iz Radeč; Jutro, št. 133 z dne
7. jun. 1921.

¹⁵³ Slovenec, št. 123 z dne 3. jun. 1921, dopis Lož.

¹⁵⁴ Marcel Žorga, Ljubljana, ustni vir.

¹⁵⁵ Novi čas, št. 130 z dne 11. jun. 1921, dopis Maribor.

¹⁵⁶ Enakost, št. 19 z dne 30. aprila 1921, dopis iz Maribora.

Vojno dnevnik.

Mir hišam.

**Dusevni in ročni delavci! Zatirani sloji mestnih
in vaških občin!**

Glaspujte za Komuniste!

Peščica srbskih, hrvaških in slovenskih bankirjev je pobrala in hudo s tega strahovlada, s tr-
zajem zahteva razpisico. 30 let Slovenci se pomoljo tako strahovlade, kakor je sada. Zdelo se je
Slovenci in ostali narodi beili za demokratično samoupravo. Mnogo trških bojev so vojevali skupna s pro-
letarijatom za pravice samouprave. Peščica srbskih bankirjev in njihovih agentov hrvaških in slovenskih
„demokratov“ pa so brezobrambo, nasilno proti volji slovenskega ljudstva, mrali nit tebi nit, odpravili za-
konečnjajo delovne shore in ostale oddajno priložnosti pravice. Slovence hočejo razdeliti na tri skrajni
in vladati s pomočjo odgurnj postavljenih sadelnikov.

Tudi občine razpuščajo kakor se njim dogode. Samoupravo delavce in občine
hočejo odpraviti ali pa zmanjšati, da bi lažje in brez ljudskega protosta zvalili vojno breme na rame delavnega
ljudstva. Oni hočejo da ljudstvo samo plačuje, mučiti in da nima nobene
pravice. Kakor hitro pa razpisico govorite, vas zapre! Če razpisico pišete,
vam prepovedo časopisje!

Ljudstvo Slovenije!

zdignite se kot en mož in pri volitvah v občinske svete protestiraj proti temu nasilju in glasu, za

stranko komunistov

za stranko zatiranih ki se postujejo za ljudsko pravice. Za edino stranko, ki zahteva, da se
strahovlada peščice bankirjev in kapitalistov odstrani za vselej naha in da ogromna večina naroda delavnega
ljudstva potome svojih vaških, občinskih, okrajnih in deželnih sovjetov delavskih, kmetijskih in vojaških podanecv,
vzame vso oblast v svoje roke in upravlja v vsaj tako kakor delavni vojsniki hočejo, v
občini kakor delavni občini sabtevajo, v mestih, kakor dusevni in ročni delavci
hočejo, a v deželi kakor hočejo oni in drugi združeni v deželnih sovjetih. In pa in
način ho ljudstvo rešeno vojnih in davčnih nadlog, velikanske dragine in bankirke, kapitalistične strahovlade.

Če glaspujete za Komuniste: protestiraj proti strahovladi kapitalistov, protestiraj proti
vojni, protestiraj proti dragini, protestiraj proti indirektnim davkom.

Zahtevaš kmečko delavsko federativno republiko!

Zahtevaš samoupravo občine, okraja in dežele? Zahtevaš, da se indirektni davki odpravijo, monopoli
na soli, t. d. odpravijo, ter da se vsem vojnim bogatašem odvzamejo vojni dobroti.

Občine naj postanejo svobodne komune, to je samoupravne zajednice vseh ki delajo. A ne to
kar se danas, ko so samo orožje v rokah kapitalistov oblastnikov za obdavčenje, revščino, vkrnavanje itd.

Če glaspujete za komuniste, glaspujete zato, da se občine upravlajo samo, da nima nobeden gra-
vico viktali se v lokalne razmere občin, razpuščati občinske svete in postavljeni garant.

To bodo pa občine dazegle samo takrat, ko občinske uprave ne bodo več orožje kapitalistov
oblastnikov temveč potome svojih vaških in občinskih sovjetov, orožje v rokah delavnega ljudstva in
takrat ko ljudstvo prišlo do svojih pravih prav.

Do takrat pa poljimo v občinske svete delavce in kmete, ki ne bodo na vsako zahtevo kapitalistov
priklonili, temveč bodo vedno imeli v očeh dobrotli ljudstva in neprestano raztrikavali davčne vojske
in druge rastojaško politiko kapitalistov.

Naša stranka je na Hrva-kem in v Srbiji zamagala v vseh vaških mestih in skoro v vseh vaset.
hje je postavila svoje kandidata v občinskih volitvah.

Delavac ljudstvo Slovenije bo stediho hrvačkema in srbskema delavca in kmeti, ter glasnilo
razne roparje in svetovalce ki se trucejo od poslarskih, pčlencinskih in vnelosti krizar obdavčijo rekr-
nraje. Ali pa rekrutarje pri nasem in srodajem kmetu.

Doli s temi hiapci kapitalistov!

Zivele komunistične občine!

župana so izvolili narodnega socialista Rogljča, v štiričlanski magistratni gremij med drugimi komunista Ivana Krajnika.¹⁵⁷

Tako obe tradicionalni meščanski stranki v Mariboru nista izvojevali župana, kakor ga nista dobili v Ljubljani.

V predmestjih in okolici Maribora so prišle tri občine v komunistične roke in to občine, kjer so imeli komunisti večino že leta 1920 in so za skupni nastop pri občinskih volitvah leta 1921 pridobili tamošnje socialne demokrate: v Studencih, na Pobrežju in v Rušah.

O tem, kako hud je bil v teh občinah boj, priča blokovska strnitev kandidatnih list. V Studencih je združeni »delavsko-kmečki skupini«, a na Pobrežju podobni skupini komunistov in socialnih demokratov stala nasproti združena narodna lista. Demokratski dnevnik »Tabor« je pred volitvami srdito napadal delavstvo. Pisal je: »Pobrežje in občinske volitve. Pri nas sta vloženi dve kandidatni listi: združena gospodarska in socialistično-komunistična. Glede strankine pripadnosti je na prvi listi izmed 48 odbornikov in namestnikov 42 demokratov, 5 klerikalcev in 1 socialist. Volilni boj bo hud, ker so socialni komunisti mobilizirali zadnjega pristaša, da glasuje zanje.«¹⁵⁸ In še naslednje: »V Studencih se komunisti in internacionalci sramujejo svojega imena in so sestavili listo za občinske volitve pod firmo »delavska in kmečka skupina.« Stara firma je preveč diskreditirana, da bi z njo imeli uspeh; zato so si dali novo, da bi z njo delavstvo preslepili. Na listo so postavili komunistično večino à la Nachtigall, Kraner itd., ki so se že obnesli pri raznih štrajkih in posebno pa pri pobiranju podpisov za Nemško Avstrijo... Kdor je za stvarno in mirno delo v občini, ta bo vrgel v Studencih svojo kroglico v drugo skrinjico, kjer so zastopane slovenske stranke. Komunizem je povsod v razsulu; v Studencih pa se še dobijo večji kmetje, kakor n. pr. Löschnigg, ki kandidira s komunisti. Lep patron, kajneda?«¹⁵⁹

Kljub koncentraciji meščanstva in malomeščanstva pod nacionalistično zastavo je delavstvo prav v Studencih in na Pobrežju odneslo popolno zmago. Izvojevalo si je absolutno večino in pri županskih volitvah — komunistične župane in podžupane.

Navajamo časopisne novice o volitvah župana v Studencih:

•Komunistični župan v Studencih pri Mariboru. Za župana je izvoljen pomožni delavec komunist Kalloch, ki je svoječasno agitiral za Avstrijo. Za podžupana je izvoljen komunist Nahtigal.«¹⁶⁰

»V Studencih pri Mariboru je bil izvoljen za župana komunist Kaloch, za podžupana pa vodja komunističnih železničarjev Nahtigal...«¹⁶¹

»V Studencih je bil izvoljen za župana pomožni delavec komunist Kalloch, ki je zagrizen nemčur. Podžupan je znani Nahtigal. Internacionala pa taka!«¹⁶²

Okrog župana Kaloha so se takoj začele politične spletke. Najprej je socialnodemokratsko glasilo »Enakost« v Mariboru razglasilo Alojzija Kaloha

¹⁵⁷ Novi čas, št. 132 z dne 14. jun. 1921, dopis iz Maribora.

¹⁵⁸ Tabor, št. 93 z dne 26. aprila 1921, vest Pobrežje in občinske volitve.

¹⁵⁹ Tabor, št. 102 z dne 7. maja 1921, dopis V Studencih.

¹⁶⁰ Slovenski Narod, št. 120 z dne 1. jun. 1921, vest Komunistični župan v Studencih pri Mariboru.

¹⁶¹ Glej opombo 155, dopis iz Studencev.

¹⁶² Tabor, št. 122 z dne 2. jun. 1921, dopis iz Studencev.

za »našega župana« v Studencih.¹⁶³ Nato je v uredništvo »Tabora« prispela izjava samega Kaloha, da ni komunist, temveč član JSDS in da ni zagrizen nemčur, ampak se je vedno zavedal svoje slovenske narodnosti.¹⁶⁴

Danes je težko ugotoviti, kaj je bil Alojz Kaloh za volitev — komunist ali socialni demokrat. Morda je bil komunist, ko se je dal kandidirati, pa je prešel v socialnodemokratske vrste, ko je bil izvoljen za župana in si hotel tako — v sporazumu s studenškimi komunisti ali po osebni odločitvi — ohraniti župansko mesto. Morda so studenški komunisti porinili v ospredje svojega manj znanega pristaša ali celo neopredeljenega delavca, iz oportunističnih računov, da jim ne bi v času, ko so preganjali komunistično stranko, kandidatne liste odklonili oziroma da ne bi župana odstavili, saj bi pri komunistični večini odbornikov tak župan ne pomenjal odločilnega činitelja. Verjetno se ne bomo zmotili, če ugotovimo dva politična računa: prizadevanje studenških komunistov, obdržati občino in zato dopustiti, da se zastre strankina politična linija, kar je bilo gotovo oportunistično, ter prizadevanje socialnodemokratske stranke, da izrabi težkoče komunistične stranke zaradi Obznane in odtrga čim več delavcev izpod vpliva komunistične stranke ter jih zvabi k sebi na reformistično pot.

Končno ni odločala osebna pripadnost Alojzija Kaloha k posamezni stranki. Bil je izvoljen na listi, ki je dokazovala moč in dejavnost komunistov in to je bilo odločilno. Tega so se zavedali celo v meščanskih krogih, o čemer govori beležka v dnevniku »Jugoslavija«, ki jo v celoti priobčujemo:

»Za župana v Studencih voljeni Kaloch, ki je prišel v občinski svet na komunistični kandidatni listi proti skupnim slovenskim strankam, še nadalje zatrjuje, da je pristaš JSDS in si je preskrbel celo neko uradno izjavo JSDS v dokaz svoje socialistične pristnosti. Kdor pa pozna Kalocha in z njim vred njegovo okolico, tega vse take izjave ne morejo preslepiti, saj je bilo v Studencih pri volitvah v ustavodajno skupščino oddanih za socialne demokrate le 61 glasov, medtem so jih imeli komunisti 397. Tako izredne sposobnosti pa zopet ne dičijo g. Kalocha, da bi si morali šestkrat številnejši komunisti od socialnih demokratov izposojevati njega za župana.«¹⁶⁵

Zadnjo besedo v teh političnih kombinacijah je imela državna oblast. Socialnodemokratski tednik »Enakost« je sicer 25. junija v številki 27 poročal, da je okrajno glavarstvo potrdilo A. Kaloha za župana v Studencih, toda deželna vlada v Ljubljani je spor rešila tako, da je občinski odbor v Studencih razpustila¹⁶⁶ in s tem občino iztrgala iz rok komunističnih odbornikov. To je bilo zanjo zanesljivejše.

Podobno ugibanje je doletelo župana na Pobrežju. Najprej so o tamkajšnjih županskih volitvah takole poročali: »V Pobrežju pri Mariboru je bil izvoljen za župana komunist Železnik.«¹⁶⁷ »V Pobrežju je izvoljen županom komunist Železnik.«¹⁶⁸ Nato so novice preklicali: »Krajevna organizacija Ju-

¹⁶³ Enakost, št. 23 z dne 28. maja 1921, vest Naši župani.

¹⁶⁴ Tabor, št. 124 z dne 4. jun. 1921, dopis Iz Studencev.

¹⁶⁵ Dnevnik Jugoslavija, št. 157 z dne 11. jun. 1921.

¹⁶⁶ Uradni list deželne vlade za Slovenijo, št. 92 z dne 5. avg. 1921 prinaša pod št. 20540 tale odobritveni odlok: »Razglas o razpustu občinskega odbora v Studencih, okraj mariborski, za gerenta je imenovan Jožef Kokel. Dne 25. julija 1921. Za deželno vlado za Slovenijo: dr. Baltič«.

¹⁶⁷ Tabor, št. 123 z dne 3. jun. 1921, dopis V Pobrežju pri Mariboru.

¹⁶⁸ Nova doba, št. 65 z dne 4. jun. 1921, dopis V Pobrežju.

goslovenske socialnodemokratske stranke na Pobrežju nam poroča glede na našo tozadevno včerajšnjo notico, da g. Blaž Železnik, novi pobeški župan, ni komunist, ampak pristaš JSDS.«¹⁶⁹

Nadaljnjih vesti o županovi usodi na Pobrežju pogrešamo. Iz naštetih okolnosti lahko sklepamo, da se je ponovil primer Studencev.

Jasna in poučna je zgodovina s komunističnim županom v Rušah. Nava-jamo časopisne novice:

»Iz Ruš poročajo: Sinoči so se vršile v Rušah volitve župana. Odločiti je bilo med osmimi kandidati napredne gospodarske skupine in osmimi komu-nisti. Pri žrebanju je bil izvoljen komunist Jožef Janko, čevljarški pomočnik v Rušah... Med kmetскими in drugimi gospodarsko mislečimi občani vlada radi teh volitev upravičena nejevolja in vsi pravijo: »Komunist nam gospo-daril ne bo...«¹⁷⁰

»Ruše. Ker je vlada razveljavila izvolitev komunističnega župana in pod-župana oziroma svetovalcev, se je vršila v četrtek dne 2. t. m. nova volitev. Za župana je bil izvoljen s pomočjo rdeče internacionale demokrat Lin-gelj...«¹⁷¹

»V Rušah pri Mariboru je izvoljen za župana veleposestnik K. Lingelj (SKS), ker je bila izvolitev komunističnega župana razveljavljena...«¹⁷²

»Prva volitev župana v Rušah je bila razveljavljena, ker je bil izvoljen komunist. Sinoči so se volitve ponovile. Za župana starodavnih slovenskih Ruš je bil izvoljen naprednjak g. Dragotin Lingelj, veleposestnik v Rušah. Dva svetovalca sta naprednjaka, dva pa pripadnika SLS. Komunisti so po-polnoma propadli.«¹⁷³

Gluma meščanske demokracije se je v ruškem primeru še posebej izka-zala: Čevljarški pomočnik? Ne! Veleposestnik? Da! Komunist? Ne! Režimski pristaš? Da!

Ker nimamo verodostojnih podatkov, ne moremo trditi, da sta v Pekrah in Račah pri Mariboru bila izvoljena komunistična župana, navajamo pa skopa poročila o boju okrog teh županstev.

»Tabor«, demokratsko glasilo, je sprva pisalo, da ima v Pekrah večino KS,¹⁷⁴ t. j. komunistična stranka, dan kasneje pa naslednje: »Pekre pri Mari-boru. Naša vas je sedaj, tretje leto po osvobojenju, dobila za župana nem-čurja, ki se je preril do te časti s pomočjo komunističnega oziroma socialno-demokratskega plašča...«¹⁷⁵

Kakor smo že ugotovili, so demokrati, srditi zaradi svojih neuspehov, zmerjali komuniste in socialne demokrate z nemčurji, kar je tedaj ustrezalo nacionalizmu slovenske buržoazije, ki je hitela zavzemati izpraznjene meščan-ske postojanke ob severni meji. V resnici je med delavstvom šlo za interna-cionalizem.

¹⁶⁹ Tabor, št. 124 z dne 4. jun. 1921, dopis Župan na Pobrežju. Blaž Železnik je bil sprevodnik. Glej o tem Volksstimme, št. 33 z dne 24. aprila 1921, ki priob-čuje vso kandidatno listo za Pobrežje.

¹⁷⁰ Tabor, št. 113 z dne 21. maja 1921, zapisek Komunistični župan v Rušah.

¹⁷¹ Novi čas, št. 130 z dne 11. jun. 1921, dopis iz Ruš.

¹⁷² Dnevnik Jugoslavija, št. 132 z dne 5. jun. 1921, Županske volitve na deželi.

¹⁷³ Tabor, št. 124 z dne 4. jun. 1921, dopis Napredni župan v Rušah.

¹⁷⁴ Tabor, št. 116 z dne 25. maja 1921, beležka V Limbušu.

¹⁷⁵ Tabor, št. 117 z dne 26. maja 1921, beležka Pekre pri Mariboru.

Nadrobnejših, neposrednih novic o komunističnem županu v Pekrah ni bilo, prav tako ni bilo zaslediti nobenega preklica; socialni demokratje te občine niso šteli za »svojo«.

O županstvu v Račah so krožile nasprotujoče si izjave. »Tabor« je poročal: »V Račah je bil izvoljen za župana komunist Fran Koban.«¹⁷⁶ Isto je trdila »Straža«,¹⁷⁷ glasilo SLS, na kar je socialnodemokratska »Enakost« odgovorila: »Straža smatra za potrebno, da napada s. Kobana na vse načine. Hoteč pa opozoriti oblasti na »rdečega« župana, ga nazivlje komunistom. Kadar bo Stražin dopisun dokazal, da je bil s. Koban sploh kdaj komunist, bo lahko zahteval...«¹⁷⁸ »Volksstimme« je uvrstila Rače v spisek socialističnih občin.¹⁷⁹

XIII

Novice o skromnih uspehih slovenskih komunistov pri občinskih volitvah so prišle tudi do Beograda, v ministrstvo za notranje zadeve, kjer so se načrtovale in od koder so se izvajale protikomunistične akcije in izzivanja. Ministrstvo je bilo v rokah demokratske stranke, načeloval mu je Milorad Drašković, a sodeloval je v njem Svetozar Pribičević. Od tamkaj je tudi prišel nedvoumni »odmev«, ki ga je demokratsko glasilo »Jutro«,¹⁸⁰ zelo dobro obveščeno o vseh policijskih poslih, objavilo na prvi strani čez dva stolpca: »Vlada ne bo dovolila komunističnih županov.« Pod tem naslovom je pisalo:

»Beograd, 4. junija (izvirno). Ministrstvo notranjih del je z ozirom na izvolitev komunističnih županov v nekaterih občinah v Sloveniji odredilo, da se komunističnim županom ne more izročiti občin. Sklep temelji na Obznani, ki jo je odobrila velika večina v zbornici in upošteva dejstvo, da se javne oblasti ne more izročiti osebam, ki odkrito trde, da je treba uprizoriti nasilen državni prevrat.«

»Izvirna« informacija se je izkazala za točno. Doben teden kasneje je drugo demokratsko glasilo, celjska »Nova doba«, prav tako znano po svojih reakcionarnih pogledih, ki je hujskaško nastopilo zlasti proti komunistični občini v Trbovljah, prineslo naslednjo vest:

»Sklep vlade glede komunističnih županov. Ministrski svet je v seji 11. t. m. odobril odredbo ministra Pribičevića, da se komunistični župani ne potrde.«¹⁸¹

Odločba je hitro prispela k izvršilcem, policiji in okrajnim glavarstvom, ki so jo neutegoma izpolnili: komunisti ne smejo županovati! Komunističnim županom niso dali nikjer, da bi pričeli izvrševati ljudske volje. V teh občinah so uradovale stare občinske uprave ali gerenti.

V začetku avgusta je skupščina sprejela še zakon o zaščiti države, — akt, ki je okrnjeno meščansko demokracijo omejil na najmanjšo mero in še te ostanke popačil z žandarskim tolmačenjem in samovoljjo.

¹⁷⁶ Tabor, št. 124 z dne 4. jun. 1921, beležka Župan v Račah.

¹⁷⁷ Straža, št. 59 z dne 30. maja 1921, vest »Republika« Rače.

¹⁷⁸ Enakost, št. 24 z dne 4. jun. 1921, dopis Rače.

¹⁷⁹ Volksstimme, št. 38 z dne 12. maja 1921, volilni izidi.

¹⁸⁰ Jutro, št. 132 z dne 5. jun. 1921.

¹⁸¹ Nova doba, št. 69 z dne 14. jun. 1921. Minister za prosveto Svetozar Pribičević je nadomeščal odsotnega notranjega ministra Milorada Draškovića.

Na podlagi tega zakona so razveljavili vse komunistične občinske odbornike in s tem tudi župane. Odloke o tem so izročili vsakemu komunističnemu občinskemu odborniku.

Potem je prišlo napotilo, da se naj za razveljavljena, izpraznjena odborna mesta razpišejo dopolnilne ali nadomestne volitve. »Ministrstvo notranjih del je izdalo vsem občinam, ki so imele komunistične odbornike, nalog, da izvrše najkasneje do dne 30. septembra vse priprave za dopolnilne volitve.«¹⁸²

Ta nalog se je zdel vladi še preliberalen in je zato septembra nadomestne volitve preklicala. Ni se ji zdelo potrebno, da bi se občinski odbori, kjer so bili komunisti v manjšini, izpopolnili z novimi odborniki. Kjer pa so bili v občinskih odborih komunisti v večini, naj bi se izvolil znova ves odbor. Ta sklep so takole razglasili: »Nadomestne volitve za razveljavljene komunistične občinske odbornike se ne bodo vršile nikjer razen v občinah, kjer je bila v odboru večina komunističnih odbornikov. V teh občinah pa se vršijo sploh nove volitve.«¹⁸³

Dokler v omenjenih občinah ni bilo novih volitev, so jim načelovali gerenti, ki jih je diktirala vlada.

Navedena dejstva razkrinkavajo meščansko demokracijo in meščanski parlamentarizem. Ustanove in pravila te demokracije veljajo samo za vladajoče in lastniške sloje, medtem ko se podrejenemu delovnemu ljudstvu, zlasti upornemu, odtegujejo. Zakoni se izdajajo in izvršujejo v korist buržoazije, proti ljudstvu pa se izdajajo in uporabljajo obznane in zakoni o zaščiti države. Meščanska demokracija s svojim parlamentarizmom le prikriva, kolikor je potrebno in kolikor se dá, pravcato diktaturo buržoazije.

Ko je propadla Avstrija in je nastajala kraljevina SHS, so mnogi meščanski in socialistični politiki obljubljali samoupravo občin. V tej samoupravi je teoretik slovenske socialne demokracije Albin Prepeluh-Abditus videl celice socializma. Pretekli sta več kot dve leti in pol, preden so v Sloveniji dovolili ljudstvu voliti občinsko upravo. In ko si je delavstvo v svojih občinah izbojevalo večino, je samoupravi takoj odklenkalo. Komunisti kot zastopniki delavskega razreda županovati ne smejo!

Tako so občinsko samoupravo okrnili in izmaličili. Surova žandarska resničnost je poteptala demokratične pravice, razpršila so se slepila o »občinskem socializmu« pri danem družbenem redu.

Leto 1921 je pomenilo za jugoslovanske narode leto neobzdranih naskokov razjarjene reakcije. Pričelo se je z Obznano zoper komunistično gibanje, zoper revolucionarno delavstvo. Plakati, ki so jih 30. in 31. decembra 1920 nalepili po ulicah, so za novo leto 1921 prepovedali komunistom dejavnost. Potem je sledila Obznana zoper stranko zemljoradnikov v Bosni. Aprila je deželna vlada v Ljubljani s pritrditvijo beograjskega ministrstva za notranje zadeve izdala Obznano proti slovenskemu narodu, ki je imela naslov: Naredba deželne vlade za Slovenijo glede policijskega kaznovanja državi nevarnih demonstrativnih dejanj. Junija je beograjska vlada s posebnim odlokom odstranila komunistične župane v Sloveniji. Avgusta je izšel zakon o zaščiti države,

¹⁸² Tednik Domovina, št. 33 z dne 19. avg. 1921, novica Dopolnilne volitve v občinah.

¹⁸³ Domovina, št. 37 z dne 16. septembra 1921, novica Nadomestne volitve.

zakon, ki je uvedel v državi nezakonnost. Nova ustava, z monarhijo in centralizmom, sprejeta 28. junija 1921, je pospeševala nadvlado srbske buržoazije in policijski režim, poln ovaduštva, žandarmerije in jetnišnic.

Pri tem je treba ugotoviti, da vsi ti reakcionarni akti niti z enim ukrepom ali posledico niso zadeli socialnodemokratske stranke in socialistov.

Nosilci reakcije v Sloveniji so bili demokrati, nasledniki nekdanj naprednih, liberalnih struj med Slovenci, ki pa so se izprevergli v najhujše nasprotnike vsega, kar je bilo demokratičnega in hkrati kar je bilo slovenskega. Iz njihovih vrst je bil avtor Obznane, oni so zanjo glasovali v skupščini, dopolnili jo z novimi obznanami, glasovali za novo ustavo, to je za monarhijo, za velesrbsko hegemonijo in za centralizem, proti avtonomiji in samoodločbi slovenskega naroda; glasovali so za zakon o zaščiti države. Kot režimska stranka so vse te odloke in zakone izvrševali. Njihov je bil minister za notranje zadeve, njihov je bil predsednik deželne vlade za Slovenijo. Po pravici so zaslužili ime, ki se jih je tedaj oprijelo: policajdemokrati. Iz njihovih vrst je leta 1922 izšla Orjuna, odkrita fašistična organizacija.

Ljudstvo je pri občinskih volitvah v velikij večini glasovalo za opoziciionalne stranke in porazilo zlasti demokratske kandidate. Čeprav so kot režimska stranka izrabljali vse prednosti in nezakonnosti, so demokrati izgubili veliko glasov in zadržali le tanek sloj malomeščanstva v trgih in mestih ter del slovenske buržoazije. Zapuščati jih je pričelo tudi izobraženstvo, ki se je izreklo za avtonomijo Slovenije. Med ljudstvom niso imeli nobene opore. Izgubili so tako pomembno občino kakor Ljubljano, kjer so kraljevali dolga leta, občini Maribor in Ptuj tudi nista marali demokratskega župana, le v Celju so se demokrati polastili županskega mesta. V vsej Sloveniji so dobili komaj dva odstotka vseh izvoljenih odbornikov.¹⁸⁴ Kot centralisti in monarhisti, kot pristaši »jugoslovanske nacije«, s čimer so zatajili slovenski narod, in kot »policajdemokrati« so zasluženo doživeli poraz. Počasi, neenakomerno, so nekdanji liberalci, potem demokrati, izginjali s slovenskega političnega obzorja.

Poraz demokratov je bolj ali manj prizadel tudi njihove potencialne zaveznike — narodne socialiste in Samostojno kmetijsko stranko. Pristaši teh dveh strank, ki so čez nekaj let izgubile svoje postojanke, so se večidel zatekli k demokratski stranki in bodisi z njo vred delili njeno usodo ali našli nove resnično napredne poti.

Vseskozi nazadnjaška in protiljudska politika in praksa demokratov je dajala Slovenski ljudski stranki priložnost, da si prisvoji vlogo zagovornice narodnih koristi Slovencev in da hkrati poskusi predstaviti se kot zaščitnica demokratičnih pravic. Spričo mladosti in neizgrajenosti komunistične stranke, ki jo je ohromila Obznana, je SLS s to pobudo uspela. SLS, ki je leta 1920 izgubila prejšnji predvojni politični monopol med Slovenci, je s to pobudo dobila možnost, da popravi svoj položaj, poveča svoj vpliv na množice in si pridobi večino občin, kar je pospeševalo njen povratak na položaj večinske stranke med Slovenci, ki ga je dosegla spet leta 1923.

Mlada in neutrjena komunistična stranka, takoj v začetku izpostavljena nasilju, ni utegnila priboriti si vodstvo slovenskega naroda-proletarca, ni utegnila odstraniti z vodstva meščanske stranke in zlasti iztrgati pobudo

¹⁸⁴ Naši zapiski, glej opombo 40.

narodnega in demokratičnega zagovornika iz rok SLS. Tudi ni utegnila pokazati ljudstvu, kako omejena in nedosledna je politika SLS, kar se je izražalo na primer v njeni koaliciji z drugimi meščanskimi strankami, tudi z reakcionarnimi demokrati, kadar je šlo za obrambo meščanskih postojank proti združenim nastopom delavstva in je bilo nevarno, da nastopi delavstvo zopet enotno in mogočno kakor leta 1920 ali da si zavojuje občine, n. pr. pri občinskih volitvah v Studencih, na Pobrežju, v Rušah pri Mariboru. Kljub tem pomanjkljivostim je bila komunistična stranka kot zastopnica delavskega razreda edina sila, od razvoja katere je bilo pričakovati, da prinese slovenskemu narodu rešitev in prihodnost.

Ni bil daleč od resnice »komunistični govornik« na »zelo zanimivih shodih SKS, SLS, komunistov in socialnih demokratov« dne 8. maja 1921 v Loku pri Zidanem mostu, ko je stopil v govorniško bitko s tedaj znanimi govorniki iz meščanskih vrst, z Urekom od SKS in advokatom dr. Ogrizkom od SLS. Dejal je — bil je to Marcel Žorga, član pokrajinskega vodstva KPJ za Slovenijo — da bodo izginile mnoge slovenske politične stranke »ter bosta ostali samo komunistična in pa klerikalna stranka«; za zadnjo je dejal, da »je najbolj brihtna« in da »se je pravočasno pridružila njim — komunistom«¹⁸⁵ v odporu zoper monarhijo in centralizem. Tak razvoj je prerokoval že do prihodnjih volitev, kar se ni uresničilo. Toda tendence razvoja v političnem življenju Slovenije je pravilno ugotovil.

Te tendence so se rahlo razodevale že v prvi polovici leta 1921. Ob dogajanjih tega časa so se dale ugotoviti silnice družbenega razvoja, ki jih je naslednje razdobje v osnovnih črtah potrdilo. Komunistična partija v Sloveniji je morala med tem razvojem doživeti še marsikak poraz in si v mukah priboriti mnogo izpodbujajočih uspehov.

¹⁸⁵ Kmetijski list, št. 20 z dne 19. maja 1921, dopis Loka pri Zidanem mostu. Marcel Žorga, Ljubljana, ustni vir, njegovi spomini.

Obznana

Sa više strana i iz više pouzdanih izvora, državne vlasti imaju saznanje, da rastrojni i reakcionarni elementi spremaju ovih dana napad na državu, njeno ustrojstvo i društveni red sa zadatkom da po ruskom boljševičkom primeru sve sruše što danas postoji od zakona, ustanova i dobara javnih i privatnih, a na mesto svega zavedu kao u Rusiji, vlast od nekoliko ljudi koji će raspolagati životom, slobodom i imanjem građana, a državu našu otvoriti invaziji stranaca. To oni zovu diktaturom proletarijata i pošto smatraju našu državu samo kao jedan sektor na frontu u borbi koju boljševici vode protiv ostalog sveta — to će oni na tom sektoru povesti vojnu protiv svetskog kapitalizma, kako bi se srušilo sve i svuda u svet, što su do danas stvorili duh, snaga i rad čovečanstva.

Naša bi zemlja imala, po njihovim zamislima, da ponova potone u krv, da ponova udjemo opet kao u Rusiji u unutarne građanske borbe, međunarodne ratove i pljačku hrane i stoke po selima, a drugog imanja po varošima.

Komunističkom pokretu su se pridružili pritožno i podmuklo mnogi javni i tajni neprijatelji naše zemlje i naroda. Pobjedjeni u ratu, gledaju da se posle rata osvete ovoj zemlji zamećući u njoj neredu i podržavajući ih spolja i iznutra. Jedni se, i ako ratni bogataši, upisuju u komunističku stranku, drugi daju novac za novine koje pišu neistine i draže narod na nezadovoljstvo, treći održavaju veze s inostranstvom, i novčanim fondovima iz inostranstva nabavljaju bombe, eksplozive i oružje, četvrti svim i svačim sprečavaju svaki rad u zemlji i na rdjav glas bez dokaza, iznose sve javne radenike i sav njihov rad. Sve to da bi se zemlja zbunila, građani postali ravnodušni i ogorčeni na državu.

Nekoliko stotina ljudi plaćanih iz tajnih fondova idu iz mesta u mesto, sa zborna na zbor, iz voza u voz, iz kafane u kafanu, ništa drugo ne radeći no muteći javni mir i ubijajući kod građana poverenje u državu i njenu budućnost. Danas to čini jedan, sutra drugi, na isti način prekosutra treći i t. d. jedan za drugim da bi izazvali uverenje da je odista gotov smak ovog društva i države. Najpredniji medju smutljivcima i agentima te propagande su stranci koji se pod imenom radnika ulače u radničke organizacije da ih draže i pometaju. Svoje agente ulače i u državnu službu, špijunaže radi. Mnogi inače dobri građani i činovnici, već su postali žrtve njihove propagande, mladji i sa manje škole i iskustva, medju učiteljima na primer, pomeli su se i nesvesni svih posledica, pristaju uz ovaj rastrojni rad, nazivajući se komunistima i druge ulačeći u zlo.

Pokušavaju da šire svoju otrovnu propagandu medju vojskom i žandarmerijom, kako bi kao u Rusiji srušili pored ostalih i te stubove reda, i zaveli mesto njih t. zv. crvenu vojsku i crvenu gardu, koje produžuju i danas, kad se ceo svet smiruje, ratove građanske i međunarodne.

Ova poslednja boljševička koja se zove komunizam, oborila je samo Rusiju. Za nekoliko nedelja savladala je bila Madjarsku, ali je tamo prošla ostavljajući pustoš i pogibiju baš onih koji su hteli diktaturu. Inače, Amerika, Engleska, Francuska, Nemačka i druge uredjene i bogate države suzbile su je u samom početku, negde lakše, a negde krvavo. Čehoslovačka država je ovih dana morala da učini to isto.

I naša država ne sme dopustiti prolivanje krvi. Proliveno je i previše. Narod traži mir da bi lečio svoje ratne rane i patnje. Pošto su prevratni elementi izabrali ove dane, kad Velika Narodna Skupština počinje uredjivanje države, da počnu sa opštom obustavom rada, koju bi po tom pretvorili u krvavu pometnju i rasulo. Vlada je odlučila da se snaga države stavi u službu slobode i reda.

Radi toga Ministarski Savet

naredjuje:

1. Da se do rešenja Ustava, zabrani svaka komunistička i druga rastrojna propaganda, obustave njihove organizacije, zatvore njihova zborišta, zabrane njihove novine i svi drugi spisi, koji bi mutili spokojstvo i mir Države, propovedali, pravdali, ili hvalili diktaturu, revoluciju ili ma kakvo nasilje. Odmah se imadu uzaptiti svi pozivi na generalni štrajk i do mesec dana zatvoriti svi koji ih čine usmeno ili pismeno.

2. Zabranice se sve štampane stvari kojima se umanjuje značaj ovih mera naređenih za održanje slobode, reda i svojine. Po sebi se razume da ostaje netaknuta sloboda javne reči i pisanja, ako se njima ne vredja Država i ne izaziva javna demoralizacija.

3. Da se u svakom slučaju nereda sa razornim karakterom proo preduzimaju oštre mere protiv vodja i moralnih podbadača bili oni tu, ili pravili veštački alibi.

4. Zavodi se obaveza prijave oružja. Ko ne prijavi vatreno oružje i eksplozive, kažnjava se do 3 meseca zatvora, sa radom.

5. Za sve vreme rada Ustavotvorne Skupštine zabranjene su u Beogradu svake manifestacije rastrojnog i uzbudljivog karaktera. Vojnom sudu na sudjenje predaju se svi, koji bi istaoljali oružan otpor državnim organima sigurnosti.

6. Da se s našeg zemljišta proteraju svi stranci koji bi se smutnjama pridruživali i jačali ih.

7. Da se iz državne službe otpuste svi činovnici viši i niži, koji bi produžili propagandu boljševizma u našoj zemlji, a da se oduzme pomoć za školovanje svima studentima komunistima.

* * *

Izbori za Konstituantu izvršeni su u redu i slobodi. U redu i slobodi neka ona sorsji posao za koji je dobila narodno poverenje.

U Beogradu, 29. decembra 1920. g. J. B. Br. 29282.

Predsednik Ministarskog Saveta i Ministar
Inostranih Dela,

Mil. R. Vesnić, s. r.

Za Ministra Saobraćaja
Ministar Gradjevina,

J. P. Jovanović, s. r.

Ministar Pravde,

M. N. Trifković, s. r.

Ministar Unutrašnjih Dela,

M. Drašković, s. r.

Ministar Vera,

Pavle Marinković, s. r.

Ministar Finansija,

K. Stojanović, s. r.

Ministar Gradjevina,

J. P. Jovanović, s. r.

Ministar Prosvete,

Sv. Pribičević, s. r.

Ministar Poljoprivrede i Voda,

Dr. V. Janković, s. r.

Ministar Trgovine i Industrije,
Dr. M. Ninčić, s. r.

Ministar za Agrarnu Reformu,
Dr. H. Krizman, s. r.

Ministar Vojni i Mornarice,
Djeneral,
Branko Jovanović, s. r.

Za Ministra Pošta i Telegrafa
Ministar Trgovine i Industrije,
Dr. M. Ninčić, s. r.

Za Ministra Suma i Ruda
Ministar Poljoprivrede i Voda,
Dr. V. Janković, s. r.

Ministar Narodnog Zdravlja,
Živ. Rafajlović, s. r.

Ministar za Socijalnu Politiku,
Dr. V. Kukovec, s. r.

Ministar Ishrane i Obnove Zemlje,
R. Jojić, s. r.

Ministar Pripreme za Ustavotvornu Skupštinu
i Izjednačenje Zakona,
Dr. L. Marković, s. r.

КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ В СЛОВЕНИИ В ПЕРВОМ ПОЛУГОДИИ 1921

(Краткое содержание)

Вследствие правительственного постановления от 29 декабря 1920 г., известного под названием „Обзнана“ (объявление), запретившего деятельность Коммунистической партии Югославии, Союза коммунистической молодежи и революционных профсоюзов, выход коммунистической печати итд., КПЮ была вынуждена с-начала 1921 года перейти в подполье, в котором оставалась более двух десятилетий. Нелегальное ее существование еще усугубилось, когда в начале августа 1921 г. народная скупщина (парламент) приняла специальный закон о защите государства, — одно из самых свирепых антикоммунистических мероприятий тогдашнего времени. Таким образом период немногим более одного полугодия являлся переломным для КПЮ, созданной в 1919 году, а в Словении в апреле 1920 г.

Было бы неправильным предполагать, что КПЮ должна была бы на развернутое наступление реакции ответить контрударом в момент, диктуемый буржуазией и по всякую цену. Однако, КПЮ должна была принять вызов к борьбе и ответить на него в соответствии с новыми условиями, в меру реальных своих сил и в момент, выбранный ею. Руководство КПЮ посвятило наибольшее внимание деятельности коммунистических депутатов в учредительном собрании, избранном 28 ноября 1920 г. и недооценивало создание нелегальных организаций и восстановления связей с массами трудящихся, хотя в этом направлении принимались меры. К тому в некоторой части членства партии и союза молодежи появились настроения в пользу метода индивидуального террора, что привело к организации двух покушений — в июне на регента Александра и в июле 1921 г. на министра внутренних дел М. Драшковица. Буржуазия воспользовалась этим и провела обширную акцию против КПЮ: было арестовано несколько тысяч коммунистов, в том числе партийное руководство, были аннулированы коммунистические мандаты в парламенте и других выборных органах, снова была запрещена деятельность восстановленных синдикатов итд. Сопrotивления не было. Тем самым партия понесла поражение и очутилась в кризисе.

Деятельность КП в первом полугодии 1921 не протекала одинаково во всех областях Югославии, потому что эти области прошли различный путь в прошлом, отличались своими национальными особенностями и находились на весьма различных уровнях экономического, в частности промышленного развития, что обуславливало и разницу в развитии рабочего класса и рабочего движения.

Так в Словении начало 1921 года примечательно для рабочего класса не только наступлением реакции на его завоевания, но также победой словенских горняков в забастовке (17 декабря 1920 — 11 января 1921), принесшей повышение заработной платы в объеме 30—50 проц. Стачкой руководила КП. Это давало отпечаток на состояние рабочего движения в Словении и на положение КП между рабочими.

В последующих месяцах происходят в Словении дальнейшие забастовки, преимущественно в целях повышения заработной платы. Забастовки, однако, не достигали той широты и остроты, каковые были характерными для крупных экономических стачек и политических столкновений в масштабе классов в годы 1919—19.0.

КП в Словении медленно и неуверенно, к тому не без противодействия отдельных руководителей, осуществляла переход к нелегальной деятельности. Создаются первые подпольные организации (в Любляне, на Ясеницама), издаются первые нелегальные листовки (в Трбовлю и Марибору), распространяются печатные подпольные издания и пропагандистская литература (в Мариборе, на Ясеницама и др. местностях), организовывается сеть постоянно действующих „каналов“ (переходов) через границу для связей с международным рабочим и коммунистическим движением итд. В подполье переходят также организации

Союза коммунистической молодежи. Показательно нелегальное существование синдиката железнодорожников, продолжавшего собирать членские взносы вопреки запрещению его деятельности.

КПЮ использует в это время также легальные возможности. Партийные организации рьяно взялись за восстановление синдикатов. Так в Словении в мае и июне 1921 г. легальную работу возобновили революционные синдикаты железнодорожников, горняков, металлистов, строителей и др. Начали выходить два печатных синдикальных органа — Дело (Труд) и Нови железничар (Новый железнодорожник), оба в Любляне.

В апреле и мае 1921 г. происходили в Словении первые после войны выборы в муниципальные управления (коммуны, общины). Коммунистическая партия приняла участие в выборах, выставив списки кандидатов под названием Рабоче — крестьянской республиканской группы и с соответствующей платформой в 37 общинах от общего числа 832 и то в крупнейших городах и промышленных центрах. Большинство общин принадлежало карликовым административным единицам, насчитывающим от 150 до 300 избирателей. При общем падении активности избирателей — к урнам явилось в среднем 13% меньше избирателей нежели в ноябре 1920 г. на выборы в учредительное собрание — пришло и до ускоренного падения коммунистических голосов, в среднем за 23 процента. Это свидетельствовало о первых потерях КП. Тем не менее КПЮ собрала в 37 общинах, где она выставила свои списки, наибольшее количество голосов от всех партий, постигла абсолютное большинство в 7 муниципалитетах, относительное большинство в 12 и положение второй партии в 10 общинах. В 14 общинах председателями муниципалитетов были выбраны коммунисты. В условиях подполья это явилось значительным успехом. Нужно отметить, что рабочий класс Словении во весь предшествующий период под руководством социалдемократии только в одном муниципалитете (Идрица в 1911 г.) отвоевал большинство советников и место председателя.

В августе мандаты всех коммунистов, членов муниципальных советов и их председателей, были аннулированы.

Во время избирательной кампании КП издавала листовки и организовала собрания и тем самым пробивала брешь в попытке реакции изолировать ее от трудящихся.

Политическая линия в выборах основывалась на решениях второго съезда в Вуковаре (1920 г.). Некоторым отступлением от этих решений является отстаивание партией национальной автономией. В местностях, где КП не могла выставить своих кандидатских списков, партия призывала к воздерживанию от голосования.

Выборы примечательны еще тем, что одна из традиционных словенских буржуазных партий СЛС или клерикальная партия, потерявшая в 1920 году монопольное положение, занимаемое ею до войны, приобрела в 1921 году новые голоса, что следует прежде всего отнести за счет отставания ею национальной автономии Словении, в то время как вторая буржуазная партия, ЮДС или партия демократов, также ослабленная после войны, снова отметила серьезный урон, что является результатом ее реакционной политики и пренебрежения ею национальных интересов словенцев. Наметилась впервые и в очень зачаточном состоянии тенденция к сведению политических партий в Словении на две: СЛС и коммунисты. Много позже, в других условиях, в частности за время народноосвободительной войны, эта тенденция нашла яркое выражение.